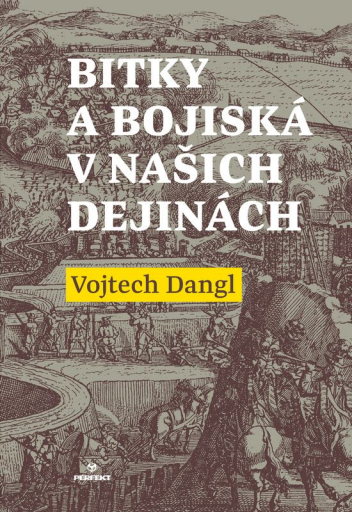

BITKY A BOJISKÁ V NAŠICH DEJINÁCH

Vojtech Dangl

BITKY A BOJISKÁ V NAŠICH DEJINÁCH

Venujem svojim vnúčatám

Laure, Roderikovi, Oliverovi, Lare a Sienne

BITKY A BOJISKÁ V NAŠICH DEJINÁCH

Vojtech Dangl

Texts © Vojtech Dangl

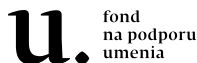
Illustrations and Photographs © The Institute of Military History in Bratislava,
Archives of publishing house Perfekt, author's private collection, various vintage magazines
and newspapers, E. Bakaljarová, J. Cesnak, L. Cvengrošová, Gy. Holics, F. Krejčí, P. Majer,
F. Pálka, M. Regitko, L. Steinmüller, V. Kopčan, P. Timföld, I. Purdek

Colorful maps © Daniel Gurňák

Design © Lýdia Valter

Slovak edition © Perfekt 2017

Publikáciu z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia

BITKY A BOJISKÁ V NAŠICH DEJINÁCH

Autor: PhDr. Vojtech Dangl, CSc.

Odborné posúdenie: prof. PhDr. Július Bartl, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Marián Hronský, DrSc., doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD.

Ilustrácie a fotografie: Vojenský historický archív Bratislava, Archív vydavateľstva Perfekt,
osobná zbierka autora, dobová tlač, E. Bakaljarová, J. Cesnak, L. Cvengrošová, Gy. Holics,
F. Krejčí, P. Majer, F. Pálka, M. Regitko, L. Steinmüller, V. Kopčan, P. Timföld, I. Purdek

Farebné mapy: doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD.

Predslov: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD.

Grafická úprava a zalomenie: Lýdia Valter

Jazyková redaktorka: Katarína Trgová

Vydal Perfekt, a. s., Cukrová 14, 811 08 Bratislava, ako svoju 790. publikáciu.

Rok vydania 2017

Prvé vydanie

Knihu si môžete objednať vo vydavateľstve PERFEKT, Cukrová 14, 811 08 Bratislava,
e-mail: odbyt@perfekt.sk alebo kúpiť v kníhkupectve Vojtecha Zamarovského, Karpatská 7,
811 05 Bratislava 1, alebo na www.perfekt.sk s 30 % zľavou.

Elektronickú verziu tejto knihy si môžete kúpiť na www.martinus.sk, www.dibuk.sk.

Tlač: NEOGRAFIA, a. s., Martin

ISBN 978-80-8046-864-4

PREDSLOV

PhDr. Vojtech Dangl, CSc., je bezpochyby nielen jeden z najrenomovanejších slovenských historikov, ale zároveň aj priekopník a zakladateľ profesionálnej slovenskej vojenskej historiografie. Je však aj uznávaný priekopník pôvodnej literatúry faktu na Slovensku. Len mimochodom, ako jeden z mála profesionálnych historikov je aj členom Spolku slovenských spisovateľov.

Jeho vedecké, odborné i populárno-náučné monografie – spomedzi vyše tucta spomeniem aspoň Slávni vojvodcovia (1981), Bitky a bojiská – Od Wogastisburgu po Lamač (1984), Slovensko vo víre stavovských povstaní (1986), Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia (2007), Pod zástavou cisára a kráľa (2009), Vojvodcovia. 111 osobností dejín Slovenska (2012) – sa stretli s nevšedným čitateľským záujmom a spolu s jeho vedeckými štúdiami naplnili hneď niekoľko cieľov: stali sa základom slovenských vojenských dejín i východiskom slovenskej profesionálnej vojenskej historiografie, poodhalili a zmapovali neprebádané úseky našich národných dejín a v neposlednom rade prispeli k prehĺbeniu historického vedomia slovenského národa.

V tomto kontexte je potrebné vnímať aj aktuálnu hutnú a rozsiahlu monografiu Bitky a bojiská v našich dejinách, ktorá vychádza pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. Túto prácu možno hodnotiť ako logické pokračovanie prezentácie výsledkov bádania, ku ktorým autor dospel za ostatné takmer tri desaťročia. Vo viac než 50 kapitolách sa venuje nielen vlastným bitkám, ale aj ich príčinám a následkom, poodhaľuje zákulisia vojen. Všíma si pritom aj vývoj zbraní a vojenskej techniky, zrozumiteľne osvetľuje hlavné črty súvekej stratégie a taktiky. Cez vojenské dejiny a bitky podávané v chronologickom slede nás autor sprevádza časom aj priestorom a priamo i nepriamo zvyrazňuje prepojenie našich

národných dejín s celoeurópskymi. Všíma si pritom a približuje aj osudy hlavných či menej známych protagonistov týchto dramatických a pohnutých udalostí.

Veľkou prednosťou všetkých knižných prác, vedeckých štúdií, statí či odborných a populárnych článkov Vojtecha Dangla je skĺbenie erudovaného historického prístupu s pútavým a čitateľsky zaujímavým štýlom literatúry faktu. Vďaka tomuto podaniu, ktoré sa riadi záujmom historickej pravdy, majú jeho práce mimoriadny ohlas tak v profesionálnych kruhoch, ako aj medzi širokou čitateľskou verejnosťou. A práve v dnešnom období je tento rozmer dôležitý o to viac, že verejnosť je prostredníctvom novín, časopisov, televízie, filmu, internetu či počítačových hier každodenne vystavená prezentácii násilia, zabíjania, lacného a falošného hrdinstva, ako aj šírenia pofidérnych hodnôt či pseudohodnôt a netolerancie.

Cieľom a poslaním prác veľkého humanistu a jedného z posledných rytierov dnešnej doby Vojtecha Dangla – ako napokon aj samotnej vojenskej historiografie či vojenských dejín – nie je propagácia vojen ani násilia. Práve naopak. Analýza tejto stránky minulosti má prvorado slúžiť ako zdroj poučenia a osvojovania si mechanizmov umožňujúcich zachovávať mier a predchádzať novému násiliu.

Na tomto mieste by som chcel vyjadriť vďaka vydavateľstvu Perfekt, že sa podujalo uverejnením tejto knihy vyjadriť poctu jubilujúcemu Vojtechovi Danglovi, ktorému v mene širokej čitateľskej verejnosti želim veľa, veľa zdravia, optimizmu a tvorivých síl.

Doc. PhDr. VLADIMÍR SEGEŠ, PhD.

ÚVOD

Vlny historických udalostí sa valili a valia riečiskom stáročí a nemenným spôsobom poznamenali, poznamenávajú a i v budúcnosti budú poznamenávať jeho konfiguráciu i smerovanie. Zároveň, žiaľ, zostáva nespochybniteľnou skutočnosťou, že najvýraznejší zápis na seizmografe pamäti ľudstva zanechali predovšetkým vojny, ozbrojené konflikty a zrážky, bitky, vojenské ťaženia a ich sprievodné javy a dôsledky. Tento záznam je taký výrazný, že niektorí historici sa klonili k názoru, že história ľudstva je v určitom zmysle históriou permanentných ozbrojených stretnutí a vojen s mierovými prestávkami. V tomto duchu vyznieva aj zdrvivúce konštatovanie anglického historika Edwar-
da Gibbona, ktorý svojho času napísal, že *„dejiny sú len o málo viac než zoznam zločincov, hlúpostí a biedy ľudstva“*. Aj keď sa s týmto názorom nestotožníme, je nutné si uvedomiť, že onen výrazný zápis v pamäti ľudstva treba chápať v dvoch základných rovinách, v dvoch hodnotových systémoch. V negatívnom, ale čiastočne aj v pozitívnom. V prvom prípade vnímať vojny ako ničiteľa ľudských, duchovných i materiálnych hodnôt, inými slovami jednoznačne ako zlo. V opačnom prípade, v prípade vynútenej obrany, ako ochrancu týchto hodnôt. Tento hlboký paradox dejín ľudstva núti k novým a novým prehodnocovaniam minulosti a na základe novo poznaných skutočností a prameňov k rozširovaniu obzoru nášho poznania.

O príčinách vojen a o ozbrojených hnutiach a ich dôsledkoch sa popísali stohy kníh. Vyvodzovali sa z nich historické poučenia, múdre, často nevyvrátiteľné závery. Je zarmucujúce, že napriek tomu zdvihnutý varovný prst dejín zostal v tomto smere veľmi často nepovšimnutý a voči presvedčivým historickým argumentom a poučeniam zostalo ľudstvo akosi imúnne. Logicky navrhovaný

súbor argumentov v prospech túžobne očakávanej istoty, že desivý fenomén vojen bude v dohľadnom čase definitívne vyčiarknutý zo zoznamu apokalyptických hrôz ľudstva, naráža na val odstrašujúcich faktov a príkladov i zo súčasných dejín. A čo je zvlášť alarmujúce, čím viac sa obzor ľudského ducha rozširoval, čím nástoječivejšie si pokrok vo vede a v technike prerážal a preráža cestu vpred, tým urputnejšími a ničivejšími sa tieto vojny stávali a stávajú. Znalec histórie, rímsky rečník a politik Marcus Tullius Cicero, už pred viac než dvetisíc rokmi napísal: *„Pokiaľ nepoznáte udalosti, ktoré sa odohrali skôr, než ste prišli na svet, navždy zostanete dietaťom.“* Túto myšlienku, potvrdzujúcu známe latinské úslovie o histórii ako učiteľke života vyjadril americký filozof a spisovateľ Georg Santayana moderným jazykom takto: *„Kto sa z dejín nepoučí, nutne ich musí zopakovať.“*

Vojna patrí, žiaľ, ako na to poukázal a zjednodušene vyjadril už pruský vojenský teoretik Carl Gottfried Clausewitz, medzi základné prvky ľudského súžitia a je vlastne pokračovaním politiky inými, násilnými prostriedkami. V pozadí tohto suchého akademického konštatovania sa však skrýva nevyčísliteľné množstvo biedy, utrpenia, hrôzy, nenávisti, ľudských obetí, ale aj sebaobetovania, hrdinstva, umu, vynaliezavosti, skutkov ľudskosti, lásky k rodnej hrude, domovine.

Aj naším územím sa prehrali búrky vojen, na ktorých sa zúčastnili – či už z prinútenia, alebo vedome ako aktívny činiteľ bojujúci za svoju slobodu, domovinu či nezávislosť – i naši predkovia. Boli nielen objektom, ako sa to v minulosti s obľubou zdôrazňovalo, ale aj činným subjektom ozbrojených konfliktov a vojnových diania. So zbraňou v ruke a často vlastnou krvou písali bolestné i hrdinské stránky našej histórie.

V nasledujúcich kapitolách som sa pokúsil v chronologickom slede sumarizovať a priblížiť čitateľovi poznatky o najvýznamnejších bitkách, ozbrojených konfliktoch a vojnách, ktoré sa natrvalo zapísali do vojenských dejín nášho národa. A to od vzniku Samovej ríše do vypuknutia prvej svetovej vojny. Okrem opisu vojnových diania a priebehu bitiek som sa pokúsil poskytnúť čitateľovi aj najnutnejšie informácie o vývoji samotného vojenstva stále dynamickejšie sa rozvíjajúceho obdobia európskych i slovenských dejín. Predovšetkým o dobovej taktike, stratégii, spôsobe boja, výzbroji a výstroji, druhoch a vývoji zbraní, o vojenskom myslení, operačnom umení, organizácii, vnútornej štruktúre, výcviku, zásobovaní a dopĺňovaní vojsk, zdokonaľovaní fortifikačných systémov a podobne. Snažil

som sa zosumarizovať a zhodnotiť špecifiká, ktorými Slovensko a osobnosti pochádzajúce z nášho územia v oblasti vojenstva obohatili stredoeurópsky priestor a rozšírili tak spektrum historického obrazu našej minulosti aj o túto dodnes zanedbávanú dimenziu. To všetko na pozadí širších medzinárodných a vnútropolitických súvislostí. Do práce som začlenil aj priebeh vojenských konfliktov, bojových operácií a bitiek, ktoré sa odohrali mimo našich hraníc, ale na ktorých sa podieľali aj príslušníci nášho národa a ktoré v tej či onej miere ovplyvnili chod našich dejín.

Publikácia je novým, opraveným a rozšíreným vydaním dvoch zväzkov diela *Bitky a bojiská v našich dejinách*, ktoré vydavateľstvo Perfekt vydalo v rokoch 2005 a 2007. Teraz vychádza ako monografia v jednom zväzku, doplnená o nové kapitoly a tematické celky najmä z dejín 19. storočia, ako aj o výber z dobových dokumentov. Obrázkový materiál bol doplnený niekoľkými desiatkami prevažne farebných obrázkov, pričom výtvarné stvárnenie knihy dostalo novú podobu. Orientovať sa v spleťtých geografických zmenách vývoja našej minulosti pomáhajú nové farebné mapy. V značnom rozsahu bol rozšírený aj zoznam odbornej literatúry, najmä o knižné tituly, ktoré vyšli po roku 2007, ktorý prípadným záujemcom pomôže v rozširovaní vedomostí k príslušnej problematike. Čiastočne som doplnil aj slovník menej známych odborných výrazov.

Na záver by som sa chcel poďakovať svojmu bývalému pracovníku Vojenskému historickému ústavu v Bratislave a svojmu súčasnému zamestnávateľovi Historickému ústavu SAV, že mi poskytli dostatočný priestor a čas na spracovanie tejto knihy. Opakovanú vďaka vyjadrujem pracovníkom archívov a knižníc doma i v zahraničí, ktorí mi pomohli pri štúdiu a upozornili ma na materiály, ktoré som pri spracovávaní tohto diela použil. Moja veľká vďaka patrí vydavateľstvu Perfekt, známemu okrem iného kvalitným spracovaním diel populárno-náučného charakteru a predovšetkým jej riaditeľke Mgr. Magdaléne Gocníkovej, ktorá ma nielen presvedčila o zmysluplnosti nového spracovania tohto diela, ale bola mi aj všeobecne nápomocná pri jeho zostavovaní.

Ak sa nám spoločnými silami podarilo hoci iba malým dielom prispieť k hlbšiemu poznávaniu našej minulosti a aspoň u niekoľkých jednotlivcov vzbudiť záujem o šifrovanie odkazu historických dianí, nebolo naše snaženie márne. Aspoň čiastočne sme sa priblížili k tomu, čo svojho času vyjadril Jozef Miloslav Hurban slovami: „História pre národ živý je tým, čím svedomie pre človeka“.

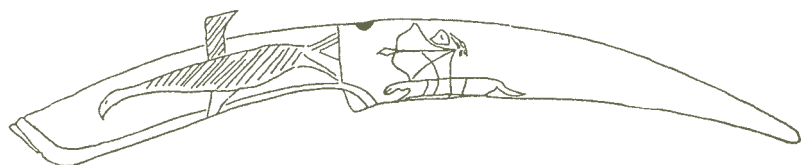
BOJE SAMOVEJ RÍŠE

↑ Útok
franských
vojsk na hrad
(Svätohavelský
žaltár)

O d konca 5. storočia sa na našom území z hustej hmly dáv-
noveku čoraz zreteľnejšie vynárajú obrysy slovanskej po-
pulácie, ktorá sem začala prenikať najmä cez karpatské
priesmyky a možno aj z juhu pozdĺž Dunaja v niekoľkých prístaho-
valeckých vlnách. Jej príslušníci sa usádzali v údoliach hlavných
vodných tokov, v povodí Moravy, Váhu, Nitry, Hrona a Ipľa a od-
tiaľ prenikali do severnejších oblastí. Niektoré skupiny sa usadili
priamo na východnom Slovensku. Viaceré súvislosti nasvedčujú,
že príčinou ich migrácie z pravlasti v povodí riek Dnester, Buga
a Dneper bol tlak ďalších etník a azda aj preľudnenosť.

Slovania sa zaoberali prevažne poľnohospodárstvom, chovom
dobytka a remeslami, ale keď si to podmienky vyžadovali, vede-
li siahnuť aj po zbrani. Príležitosti na preverenie ich vojenských
schopností sa začali množiť najmä od druhej polovice 6. storočia,
keď ich osud do značnej miery podmienil bojovný turkotatársky

→ Lovecká
scéna na nástroji
avarského
jazdca z konca
6. storočia
(D. Třeštík: Vznik
Velké Moravy)

kmeňový zväz Avarov, prebýjajúci sa z juhoruských stepí k dolnému Dunaju a strhávajúci so sebou aj iné etnické skupiny.

Avari sa vďaka svojej vojenskej organizácii a sile čoskoro stali najvážnejším mocenským činiteľom v celej Karpatskej kotline. Pod ich kontrolu sa dostalo aj obyvateľstvo nížinatých oblastí južného a juhozápadného Slovenska, údolia rieky Moravy, ako aj časti Potiskej nížiny. Cieľom avarských vojenských výprav boli predovšetkým bohaté provincie Byzancie a vznikajúcej Franskej ríše. Sila Avarov spočívala v prísnej vojenskej organizovanosti a v taktike boja s dôrazom na jazdectvo. Mali na tie časy veľmi účinnú výzbroj, medzi ktorú patrila šabľa s ohnutou čepeľou, jednosečný meč, bojová sekera, paloš, ľahká jazdecká kopija a najmä reflexívny luk spevnený pružným kosteným obložením, so značnou priebojnosťou a s pomerne ďalekým dostrelom. Moderným vynálezom boli pevné strmene konského postroja, ktoré umožňovali bojovníkovi vztýčiť sa v sedle a v boji zblízka zasadiť protivníkovi

↑ **Prilba baldenheimskeho typu zo 6. storočia**
(nález z Dolných Semeroviec)

smrteľné rany, ako aj s väčšou účinnosťou využiť vrhacie zbrane. Tejto sile nemohli slabšie vyzbrojení bojovníci Slovanov v prvých fázach avarskej dominancie účinnejšie čeliť.

Spôsob boja, taktiku a vojenský život starých Slovanov nám po pri archeologických vykopávkach a artefaktoch najväčšmi približuje neznámy autor diela *Strategikon*, označovaný Pseudo-Mauríkios, ktorý žil koncom 6. storočia, a jeho starší kolega Prokopios. Aj keď ich opisy sa nevzťahujú konkrétne na vojenské umenie Slovanov žijúcich na našom území, odlišnosti boli zrejme nevelké. Veď aj sám Pseudo-Mauríkios píše, že tieto slovanské kmene „majú podobný spôsob života, ako aj obyčaje, a súc navyknuté na slobodu, nedajú sa nikým zotročiť ani podrobiť, najmä [nie] vo svojej krajine“.

Podľa týchto údajov sa výzbroj slovanských bojovníkov skladala z dvoch-troch vrhacích oštepov, zo sekery, z mlatu, nožov, z dreveného luku so šípami napustenými jedom a niektorí mali aj

→ Pokus
o rekonštrukciu
franského
bojovníka
(Dějiny
vojenského
umění)

podlhovasté štíty. Jazdcov charakterizovala ťažká kopija a meč. Výzbroj a výstroj neboli ani nemohli byť jednoliate, veď ich tvorili zbrane domácky vyrábané, ukoristené, kúpené či vymenené. Brnenie si vraj nikdy neobliekali.

Čo sa týka taktiky boja, Slovania radi používali náhle prepady, rôzne úskoky a lešť. Taktiku rýchlych prepadov striedali s ústupmi do lesov, dávali prednosť boju v málo prehľadných úzkych priestoroch, úžľabinách, tiesňavách, lebo im vyhovoval boj zblízka. Nepriateľa často prepadávali spoza brál a iných prírodných skrýš. Menovaný autor zvlášť zdôrazňoval ich šikovnosť pri prechode cez rieku, v ktorom sa im vraj nik nevyrovná podobne ako v ľahkosti, s akou znášajú pobyt vo vode. V prípade nebezpečenstva údajne vydržia pod vodou aj niekoľko hodín, držiac v ústach dlhé trstiny. Slovania podľa týchto správ nepoznali bojový šík v pravom zmysle slova a nebojovali v uzavretých oddieloch. Súdobí autori však zároveň naznačujú, že vedeli zaujať aj pevné obranné postavenie a striehnuť na svoje tylo, a tak eliminovali možné obchvatné manévry a údery do bokov a tyla svojej zostavy. Údaje starých letopiscov teda svedčia o vcelku účinnom spôsobe boja starých Slovanov, k čomu treba pripočítať aj v prameňoch zdôrazňovanú učenílosť vo vojenskom umení. Táto učenílosť a schopnosť prispôbovať sa zmenám vo vývoji vojenského umenia sa neskôr prejavili aj v skúsenostiach prevzatých od Avarov.

Avarská nadvláda sa prejavovala rôznymi formami – od vcelku voľného vzťahu až po krutý despotizmus. Slovania museli Avarom odvádzať nemalé poplatky a daňové dávky, poskytovať im prístrešie pri zimnom ubytovaní, pričom, ako sa píše vo *Fredegarovej kronike*, Avari „na lôžka si brávali manželky Slovanov a ich dcéry“. Dospelí muži sa museli zúčastňovať na vojenských výpravách, spravidla ako predvoj a predný šík útočiacich Avarov. Mávali pritom veľké straty na životoch. V spomínanej kronike sa o tom píše: „Vinidi (Slovania) boli už oddávna befulkovia Hunov (Avarov). Keď Huni s vojskom viedli útok proti niektorému národu, stavali vtedy svoje zhromaždené vojsko na obranu táborov, Vinidi však bojovali. Ak sa víťazstvo klonilo na ich stranu, Huni vtedy útočili, aby sa zmocnili koristi, ak však Vinidi boli porážaní, podporovaní pomocným vojskom Hunov znova nabrali síl. Huni ich teda nazývali befulkovia, lebo pri bojovom stretnutí, tvoriac dvojité bojové šíky, kráčali pred Hunmi.“

Podľa všetkého paradoxne a zároveň logicky ako prví začali avarskú nadvládu odmietať slovansko-avarskí miešanci. Zrodili sa z násilného súžitia Avarov so slovanskými ženami, ocitli sa mimo tradičných rodinných vzťahov, stali sa akýmisi vydedencami,

→ Samo (busta
V. Matušinca)

ale zároveň museli bojovať ako tzv. beľfukovia v predných šíkoch avarských vojenských výprav, ale bez výhod poskytovaných avarským bojovníkom. Vo vojenskom remesle teda získali bohaté skúsenosti. Do povstania sa zapojili aj ďalšie vrstvy Slovanov. Toto povstanie podunajských Slovanov dostalo organizovaný rámec najmä potom, keď sa do jeho čela v roku 623 postavil franský kupiec Samo.

Samo v tom čase viedol veľkú obchodnú, zrejme dobre vyzbrojenú karavánu do týchto oblastí. Vo *Fredegarovej kronike* sa o tom píše: „V štyridsiatom roku panovania Chlotara človek menom Samo, národnosťou Frank z kraja Senonago (okolo mesta Sens vo Francúzsku), priviedol so sebou mnohých kupcov a uberal sa obchodovať k Slovanom zvaným Vinidi. Slovania sa už začali búriť proti Avarom, nazývaným Huni, a proti ich kráľovi kaganovi.“ Muselo ísť o odvážneho muža, zbehlého vo vojenskom umení, ktorý neváhal pridať sa na stranu povstalcov aj so svojím vojenským sprievodom. V bojoch preukázal nemalé organizačné a vojenské schopnosti, ktoré, ako píše kronikár, vzbudili medzi Slovanmi obdiv. Viaceré víťazstvá, v ktorých padol veľký počet Avarov, upevnili jeho postavenie medzi povstalcami a tí ho zvolili za kráľa. Povstanie vzbĺklo v priaznivom čase, keď časť avarských vojenských síl bola viazaná v bojoch s Byzanciou. Ale aj po tom, čo Avari uzavreli mier s Byzantíncami, dokázali slovanské kmene klásť účinný odpor voči avarským útokom. Samo ako suverénny vládca zjednotil slovanské kmene do nadkmeňového organizačného útvaru a tým položil základ na vytvorenie prvého

písomne doloženého slovanského štátneho útvaru v našich dejinách – Samovej ríše.

O rozlohe tejto ríše a lokalizácii jej jadra sa pre nedostatok písomných správ dodnes vedú spory. Na základe výsledkov archeologickej vedy sa zdá, že jej centrum ležalo na území južnej Moravy, juhozápadného a južného Slovenska a severnej časti Dolného Rakúska. Málo vieme aj o samotnom Samovi. To, že musel mať mimoriadne organizačné a vojenské schopnosti, ako i schopnosť prispôbiť sa podmienkam, v ktorých žili Slovania v neustálom dotyku s Avarmi, je možné vyvodiť zo samotnej historickej danej situácie. Podľa *Fredegarovej kroniky* vládol 35 rokov, mal 12 slovanských žien, s ktorými splodil 22 synov a 15 dcér. Počas svojej vlády zviedol mnohé bitky s Avarmi a s „jeho rozvahou a schopnosťou Vinidi vždy porazili Hunov“. Túto ríšu však musel počas svojho panovania brániť nielen proti Avarom, ale čoskoro aj proti Frankom.

↓ Samova ríša
a Avari

Susedná Franská ríša v prvých rokoch protiavarského povstania s blahovôľou sledovala zápas Slovanov proti Avarom, ktorých nájazdy smerovali aj proti Frankom. Vzrastajúca moc Samovej ríše však po čase zákonite musela naraziť na mocenské ambície franského kráľa Dagoberta I., ktorý v roku 629 zjednotil do štátneho zväzku veľkú časť franských kmeňov. Napokon využil ako zámienku olúpenie a zavraždenie franských kupcov na území Samovej ríše a začal vojenskú výpravu proti Slovanom. Tejto výprave predchádzala akási diplomatická predohra v podobe misie vyslanca Sycharia k Samovi. Samo najprv odmietol Sycharia prijať, ale ten, prezlečený do slovanského odevu, sa so svojím sprievodom predsa len k nemu dostal. Žiadal náhradu za zabitých franských kupcov a ulúpený tovar, pričom vystupoval veľmi nediplomaticky, arogantne a urážlivo. Rokovanie sa skončilo ostrou výmenou názorov a Sycharia odohnali spred Samových očí. Výsledkom bola

↓ **Bitka pri
Wogastisburgu**
(akvarel
J. Cesnaka)

vojenská výprava troch samostatne operujúcich vojsk na územie Samovej ríše.

S určitosťou stanoviť trasu týchto vojenských síl sa nepodarilo. Podľa údajov z kroník Alemani, ku ktorým sa najpravdepodobnejšie pripojili aj Bavori a Dagobertom podplatení Longobardi, dosiahli pri tejto výprave úspechy, získali vojnovú korisť a odviekli so sebou veľký počet zajatcov spomedzi Slovanov. Hlavné vojenské sily Austrázie (strednej časti Franskej ríše) pod vedením samého Dagoberta však utrpeli rozhodujúcu porážku v trojdňovom boji pri obliehaní Wogastisburgu, kde sa opevnili početné oddiely Slovanov.

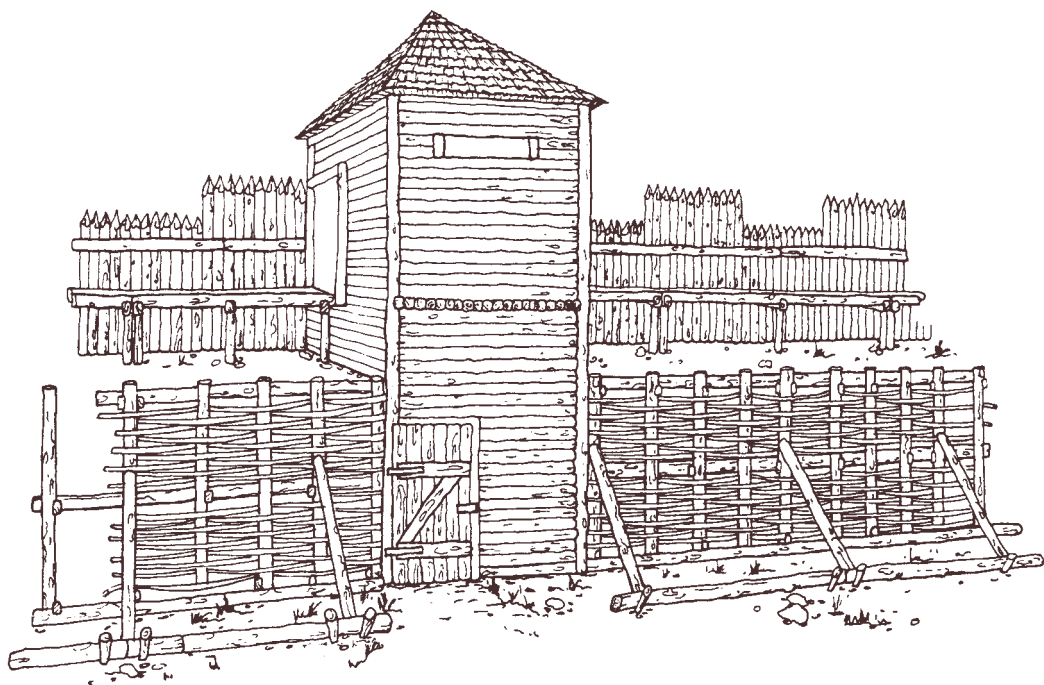
Lokalizácia Wogastisburgu je jedným z veľkých otáznikov našich najstarších dejín. Niektorí vedci ho kladú na územie Moravy, Čiech, iní do horného Pomohania, Podunajska alebo na územie Slovenska. Objavili sa hypotézy, ktoré ho umiestňujú dokonca do priestoru dnešného Devína, Bratislavy či Trenčína. Nevie sa ani to, či išlo o mohutné hradisko, alebo o opevnený tábor. Frankom naklonená *Fredegarova kronika* lakonicky, ale jednoznačne potvrdzuje, že po trojdňovom boji boli Dagobertove vojská na hlavu porazené, mnohí z jeho vojska boli „pobití mečom a [ostatní], zanechajúc všetky stany a batožinu, ktorú mali, zbabelo sa odtiaľ vrátili do vlastných sídel“. Že to bolo rozhodujúce víťazstvo, potvrdzuje okrem iného aj skutočnosť, že Slovania po tejto bitke viackrát vpadli na územie Frankov, takže Dagobert vymenoval svojho syna Sigeberta za kráľa Austrázie a poveril ho ochranou hraníc. Po tomto úspechu Slovanov odpadol knieža Dervan z rodu Srbov od Franskej ríše a prišiel sa k Samovi.

Hoci písomné pramene sú skúpe a nepodávajú širší obraz tejto bitky, z jej dôsledkov i archeologických nálezov sa dá usudzovať, že starí Slovania dosahovali vo vojenskom umení v porovnaní so svojimi susedmi už náležitú úroveň. Nie je vylúčené, že boli inšpirovaní aj pozostatkami starších rímskych opevnení, využívali palisádami opevnené tábory a podobne. Mimoriadne zaujímavá je zmienka z rokov 596 – 597 zo staršej kroniky, v ktorej sa píše, že keď Slovania zistili, že sa nevyhnú boju, „rýchlo rozostavali vozy a ukryli sa v tábore“. Mohlo by to naznačovať prvopočiatky spôsobu boja, ktorým sa neskôr tak výrazne zapísali do dejín vojenstva husiti.

Po smrti Sama roku 658 sa jeho ríša, ako typický kmeňový zväz nerozlučne spojený s osobou svojho zakladateľa, rozpadla. Počas svojej existencie však v nemalej miere posilnila pozície Slovanov v priestoroch strednej Európy a overila silu myšlienky za nezávislosť a slobodu.

„I poslal Dagobert vyslanca Sycharia k Samovi s prosbou, aby za kupcov, ktorých jeho [ľudia] usmrtili, alebo za tovar, ktorý si neprávnom prisvojili, dal riadnu náhradu. Samo nechcel Sycharia vidieť, ani by nebol dovolil, aby [predstúpil] pred neho. Sycharius [teda] oblečený na spôsob Slovanov prišiel so svojimi [ľuďmi] pred zrak Samov. Všetko, čo mu bolo uložené, mu oznámil. Avšak ako býva [zvykom] pohanstva a spupnosti u nešľachetných, Samo nedal nijakú náhradu za to, čo spáchali jeho [ľudia], chcel iba rokovať o týchto a iných sťažnostiach, ku ktorým medzi stránkami došlo, aby sa v tej veci navzájom zadost urobilo spravodlivosti. Sycharius ako pochabý vyslanec riekol Samovi prenáhlené slová, ktoré mu neboli uložené, ba aj vyhrážky, že Samo a ľud jeho ríše vraj je povinný službou Dagobertovi. Samo už urazený v odpovedi riekol: ‚Aj pôda, ktorú máme, patrí Dagobertovi, aj my patríme jemu, ak, pravda, nariadi zachovávať s nami priateľstvo.‘ Sycharius odpovedal: ‚Nie je možné, aby kresťania a sluhovia Boží uzavierali priateľstvo so psami.‘ Samo na to povedal: ‚Ak ste vy Boží sluhovia a my Boží psi, potom neprestajne proti nemu konáte, a my sme si vzali dovolenie zubami vás roztrhať.‘ Sycharia odohnali spred Samových očí. Keď to Dagobertovi oznámil, ten spupne rozkázal, aby vojsko z celej Austrázijskej ríše sa postavilo proti Samovi a Vinidom... Keď potom Austrázijci obklúčili hrad Wogastisburg, kde sa opevnili veľmi početné oddiely Vinidov, v trojdňovom boji boli tu mnohí z Dagobertovho vojska pobití mečom a [ostatní], zanechajúc všetky stany a batožinu, ktorú mali, zbabelo sa odtiaľ vrátili do vlastných sídel. Potom Vinidi viac rás vtrhli do Durínska a do ostatných krajov Franského kráľovstva a plienili. Ešte aj Dervan, knieža národa Srbov, ktorí pochádzali z rodu Slovanov a už dávno patrili ku kráľovstvu Frankov, pridal sa so svojimi [ľuďmi] k Samovmu kráľovstvu.“

(FREDEGAROVA KRONIKA)

POČIATKY LESKU VEĽKEJ MORAVY

Po zániku Samovej ríše dlho nemáme o udalostiach, ktoré prebiehali na území Slovenska, historické údaje. Je však isté, že v čase vrcholenia protiavarských bojov a ešte pred definitívnou porážkou Avarov Karolom Veľkým v poslednom desaťročí 8. storočia sa v okolí dnešnej Nitry, v tieni Avarského kaganátu, už dávnejšie upevňovala moc domácej slovanskej (slovienskej) dynastie. Prvá písomná správa o nej sa objavuje až roku 828 v súvislosti s návštevou arcibiskupa Adalráma na kniežacom dvore v Nitre, kde posvätil kostol pre tunajší cirkevný zbor. Kniežatstvo, na ktorého čele stál Pribina a ktoré dostalo názov Nitrianske, však bolo výsledkom dlhšieho integračného procesu a Pribina podľa všetkého nebol jeho prvým vládcom. Jeho predkovia tu zrejme vládli už v posledných desaťročiach 8. storočia. Bol však prvým, ktorého osudy môžeme už podrobnejšie sledovať a ktorého strastiplný boj o kniežací stolec bol úzko spojený s rozmachom susedného Moravského kniežatstva. Zároveň bol posledným známym členom domáceho rodu nitrianskych kniežat.

↑ Opevnenie
s vežou
(rekonštrukcia
z náleziska
v Pobeďime
podľa J. Albrechta)

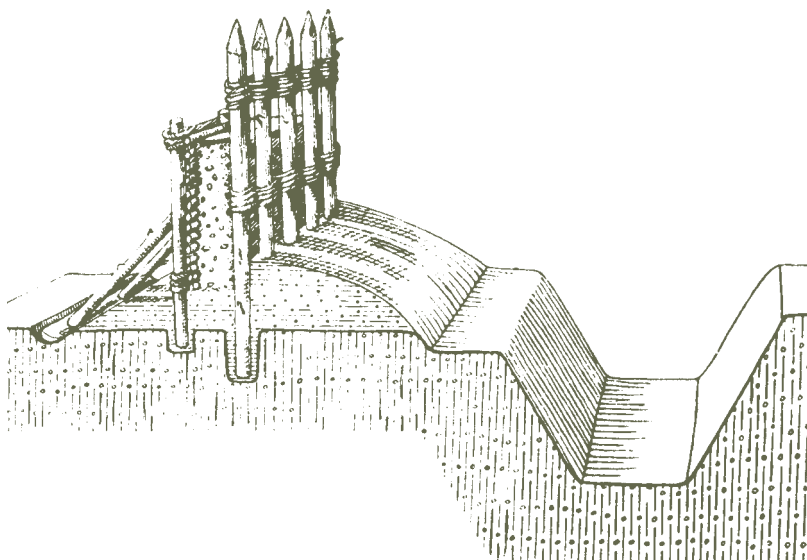

↑ **Veľkomoravský
jazdecký bojovník**
(kresba P. Majera)

➤ **Franský
bojovník z čias
Karola Veľkého**
(kresba
podľa dobovej
miniatury)

Nitrianske i moravské kniežatá sa opierali o silné vojenské družiny a premyslene vybudovanú sústavu pevností, ktoré neustále zdokonaľovali. Tieto hradiská nemali iba obrannú funkciu, ale zabezpečovali aj kniežaciu správu. V neprestajných vojnách s Avarmi získavali bojové skúsenosti a počet týchto bojovníkov rástol. V čase posvätenia nitrianskeho kostola Pribina, ktorého moc sa rozprestierala zhruba nad územím dnešného Slovenska, s výnimkou jeho najvýchodnejších častí, ešte neprijal kresťanskú vieru, aj keď christianizáciu podporoval. Jeho neskoršieho soka Mojmíra, moravské knieža, v roku 831 pokrstil pasovský biskup Reginhar. O dva roky nato došlo k rozhodujúcemu vojenskému stretnutiu týchto dvoch kniežat. Pribina so svojou družinou asi 500 mužov bol nútený opustiť svoju krajinu a ujsť k správcovi Východnej marky grófovi Ratbodovi, ktorého zrejme chcel požiadať o vojenskú pomoc. O príčinách vojenskej konfrontácie sa odborníci iba dohadujú. Odkryté archeologické pozostatky niektorých zbúraných a vypálených hradísk však dokazujú, že útok Moravanov bol silný a bezohľadný. Konečným výsledkom vojenskej akcie bolo vytvorenie nového spoločného štátneho útvaru pod Mojmírovým žezlom, ktoré byzantský cisár Konštantín Porfyrogenet nazval Veľkou Moravou (*hé Megalé Morabia*).

Ďalší osud Pribinu bol i naďalej dobrodružný. Ratbod ho síce prijal dobre a predstavil ho aj východofranskému kráľovi Ľudovíktovi Nemcovi, ktorý ho dal pokrstiť, no jeho nádeje na pomoc od Frankov pri znovuzískaní Nitrianskeho kniežatstva sa nesplnili.

Odišiel k Bulharom, ani tu však nepochodil. Jeho následný pobyt a spojenectvo so sávsko-panónskym kniežatom Ratimírom Franská ríša považovala za nepriateľský čin a franské vojská podnikli pustošivý vpád do Slavónie. Pribina musel opäť utiecť. Nakoniec došlo k zmiereniu a Pribina sa so svojou družinou ponúkol do služieb Franskej ríše. Ľudovít Nemec mu dal do léna územie v Dolnej Panónii pri Blatenskom jazere (Balaton) a neskôršie aj do dedičného vlastníctva spolu s územím celého Zadunajska a časti rakúskeho Burgenlandu. Bývalý nitriansky knieža sa stal horlivým šíriteľom kresťanstva, dal vystavať okolo dvadsať kostolov. Jeho nové kniežatstvo bránilo expanzii Veľkej Moravy do južnejších oblastí Zadunajska, ako aj vpádom Bulharov, čo Franskej ríši vyhovovalo. Posledná zmienka o Pribinovi hovorí, že bol zabitý Moravanmi. Stalo sa to v čase vzbury Karolmana, syna Ľudovíta Nemca, podporovaného aj Moravanmi proti svojmu otcovi.

Keď Mojmír vyhnal Pribinu, sústredil sa na vnútorné dobudovanie nového štátneho útvaru. K susednej Franskej ríši sa snažil zachovať dobrý vzťah, zrejme uznával jej zvrchovanosť a podporoval šírenie kresťanstva. Keď však vo Franskej ríši došlo k vnútorným rozbrojom, Mojmírova kolísavosť, podporovaná protifranksky zameranými skupinami moravskej vládnucej vrstvy, vyústila do protifranského postoja. A pretože Veľká Morava bránila aj rozpínavosti Frankov do centrálnych oblastí Karpatskej kotliny, Ľudovít Nemec sa rozhodol pre ozbrojený zákrok. V polovici augusta 846 sa s veľkým vojskom vybral proti odbojným Moravanom

↑ **Zemný val s palisádou z 9. storočia**
(rekonštrukcia podľa V. Hrubého)

a Mojmíra zbavil vlády. Na kniežací stolec dosadil Mojmírovho synovca Rastislava. Potom sa cez Čechy so značnými ťažkosťami a po výraznej strate časti svojich vojsk vrátil domov. Vládcom Nitrianskeho kniežatstva, ktoré si zachovalo svoj osobitý vývin, sa stal Rastislavov synovec Svätopluk.

Historici spočítali, že včasnostredoveké písomné pramene týkajúce sa existencie Veľkej Moravy sa zmieňujú o 65 vojenských akciách. Pritom je možné s veľkou pravdepodobnosťou konštatovať, že máme k dispozícii iba zlomok údajov zo skutočného počtu aktivít týkajúcich sa vojenských udalostí tohto obdobia. Nemalá časť z nich má priamu súvislosť s panovaním nového vládcu Veľkej Moravy Rastislava, ktorého dobové pramene uvádzajú aj pod menom Rastic.

→ **Franskí vojaci z čias Karola Veľkého**
(Rázsó, Gy.:
A lovagkor csatái. Budapest 1987.)

← Franská jazda
(detail z mi-
niatúry zo
Saintgallského
žaltára)

Ako sme uviedli, už jeho nástup bol spojený s ozbrojeným zásahom Ľudovíta Nemca. Po čase sa ukázalo, že dosadenie mladého Rastislava na kniežací stolec nebolo pre Frankov najšťastnejším ťahom na šachovnici stredoeurópskej politiky. Rátali s upevnením vazalského vzťahu Veľkej Moravy k Východofranskej ríši, ale Rastislav sa prejavil ako štátnik so širokým rozhľadom a s nemalými diplomatickými i vojenskými schopnosťami. Najskôr vystupoval voči Frankom lojálne, no len čo svoje pozície upevnil, nadviazal na politiku svojho predchodcu a začal konať podľa vlastného uváženia. Viedol samostatnú politiku a vnútorne aj v zahraničných súvislostiach cielavedome posilňoval svoju moc. Zamiešal sa do vnútromocenských zápasov vo Východofranskej ríši, pokúsil sa o spojenectvo so slovanskými Bulharmi, nadviazal dobré diplomatické vzťahy s Čechmi a neskôr sa orientoval na najsilnejšieho franského súpera – na Byzanciu.

Za svojho panovania dal Rastislav opevniť a rozšíriť staré hradiská a budovať nové, najmä na hraniciach s Východofranskou ríšou. Opieral sa predovšetkým o kniežaciu vojenskú družinu a upevňoval vnútornú organizačnú štruktúru štátu. Účelnosť týchto opatrení si mohol overiť už v polovici 50. rokov 9. storočia, keď Ľudovít Nemec, ktorému nevyhovovala Rastislavova samostatná politika, podnikol dlhšie pripravovanú vojenskú výpravu proti Veľkej Morave, aby jej panovníka prinútil k poslušnosti. Tejto výprave ešte predchádzal útok správcu Východnej marky Ratboda.

Výpravu roku 855 osobne viedol Ľudovít Nemec. Rastislav však ťažil zo svojej predvídavosti. Uzavrel sa do svojej pevnosti a Frankom nezostávalo iné, ako plieniť nechránené okolie. Pri ústupe Moravania Frankov prenasledovali a vpadli dokonca na územie Východnej marky. *Fuldske anály* (letopisy Východofranskej ríše) o tejto výprave píše takto: „Aj kráľ Ľudovít sa musel vrátiť bez víťazstva, keď sa s malým úspechom vypravil s vojskom proti moravským Slovanom a ich kniežatú Rastislavovi, ktorý proti nim povstal. Radšej sa rozhodol dočasne nechať nepriateľa, chráneného vraj veľmi pevným valom, na pokoji, než utrieť v nebezpečnom boji veľké straty. Jeho vojsku sa napriek tomu podarilo spustošiť veľkú časť ich krajiny plienením a požiarom a vyhubiť aj nemalé množstvo nepriateľov túžiacich napadnúť kráľovský tábor. Neostalo to však bez odvety, lebo keď sa kráľ vracal späť, Rastislav na čele svojho vojska ho znepokojoval a vyplienil a spustošil mnohé pohraničné kraje ležiace za Dunajom.“

Ani profransky orientované *Fuldske anály* nemôžu zakryť vojenský neúspech Ľudovíta Nemca. Výprava nielen nesplnila svoje strategické a politické ciele, nepokorila vládcu Veľkej Moravy, ale naopak, viedla k vpádu Rastislava na územie Východofranskej ríše. Dokonca povzbudila do vzbury aj niektoré polabské slovanské kmene. Nečudo, že Ľudovít Nemec túžil Rastislava exemplárne potrestať a pripravoval ďalšiu výpravu.

V máji 858 začal východofranský panovník sústreďovať vojská, ktoré v troch samostatne operujúcich, ale strategicky spolupracujúcich výpravách mali postupovať proti polabským kmeňom Obodritom a Liňanom, ďalej proti polabským Srbom (predkom Lužických Srbom) a pod velením Ľudovítovho syna Karolmana proti moravským Slovienom. Pre vnútropolitické problémy a mocenský zápas, ktorý sa vzápätí rozvinul, sa však výprava nekonala. Roku 861 vo Východofranskej ríši dokonca vypukol odboj proti Ľudovítovi Nemcovi na čele s jeho vlastným synom Karolmanom. Karolmana v jeho odboji podporoval aj Rastislav. Ľudovít Nemec proti Veľkej Morave zaútočil až potom, keď sa mu podarilo prinútiť svojho syna k poslušnosti. Skôr, než roku 864 začal novú výpravu, poistil sa dohodou s Bulharmi a získal súhlas pápeža Mikuláša I.

Ani Rastislav nezostal nečinný. Uvedomoval si, že ak si chce zachovať samostatnosť, nestačí iba posilňovať vojenskú moc, ale musí sa zbaviť nemeckých cirkevných hodnostárov, ktorí vykonávali profranskú politiku. Bol si vedomý aj toho, že christianizácia predstavuje vo veľkomoravskom prostredí progresívny prvok a je vhodným nástrojom aj na presadzovanie ambícií vládcu a ústrednej moci. Aj preto sa usiloval vybudovať samostatnú cirkevnú

← Rastislav (reliéf
L. Cvengrošovej)

správu, čo sa mu za pomoci byzantského dvora podarilo. So svojou žiadosťou v Ríme nepochodil, ale byzantský cisár Michal III. poslal na Moravu bratov Konštantína (Cyrila) a Metoda. Ich misijná činnosť tvorí samostatnú kapitolu v našich politických, kultúrnych i cirkevných dejinách a má neoceniteľný význam pre ďalší vývoj nášho národa.

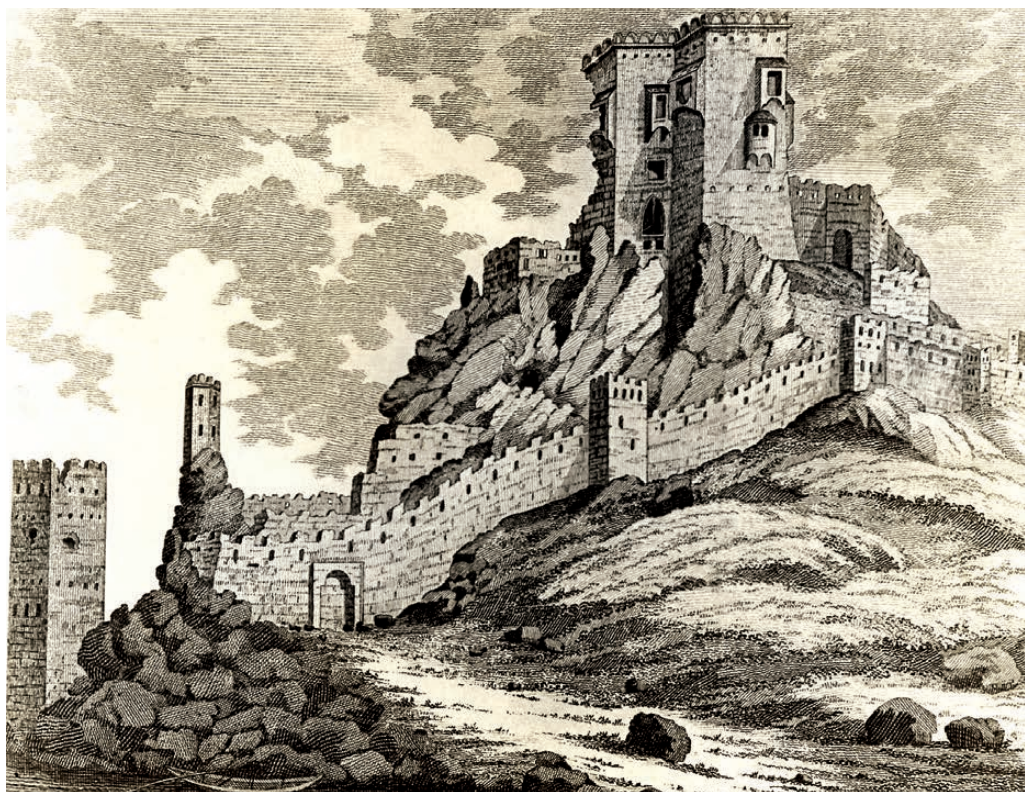
Vpád franských vojsk sa začal v lete roku 864. Franské vojská obklúčili Rastislava na hrade, ktorý sa volal *Dowina*, čo v miestnej reči znamenalo dievča. Všeobecne sa prijíma názor, podporovaný aj výsledkami archeologického výskumu, ktorý toto miesto stotožňuje s dnešným stredovekým hradom Devín na sútoku Moravy a Dunaja. Ľudovít Nemec, obklúčiac tento hrad, síce prinútil

Rastislava k sľubu vernosti a k vydaniu rukojemníkov, ale veľkomoravské knieža pokoriť nedokázal. Ten si svoju panovnícku funkciu, nadvládu nad Veľkou Moravou a jej suverenitu zachoval. Ani medzinárodné postavenie Veľkej Moravy nebolo otrasené. Rastislavov kniežací dvor naďalej zostal miestom, kam sa uchýľovali nespokojenci s vládou franského panovníka. Záruku vernosti franskému kráľovi Rastislav považoval za vynútenú a nezáväznú.

Roku 869 Ľudovít Nemec zorganizoval ďalšiu výpravu proti Veľkej Morave a jej spojencom, ktorá mala útočiť v troch prúdoch: proti Srbom, Rastislavovi a jeho synovcovi Svätoplukovi, ktorý podľa záznamov *Fuldských análov* vraj „*chystal vojnu*“. Proti Rastislavovi mali tiahnuť Frankovia a Alemani pod velením samotného panovníka, proti Svätoplukovi Ľudovítov najstarší syn Karolman spolu s Bavormi a proti Srbom jeho ďalší syn Ľudovít. Pred začatím výpravy však panovník ochorel, a tak do čela mohutného vojenského zoskupenia vymenoval svojho najmladšieho syna Karola.

Karol i jeho starší brat Karolman podnikli typicky plienivú výpravu, pri ktorej ich vojská vypaľovali celé široké okolie, kadiaľ prechádzali. Koristili, a kto sa postavil na odpor, toho zabili. Časť obyvateľstva odviekli so sebou. Zo správy vo *Fuldských análoch* vyplýva, že Karol na čele svojho vojska došiel k mimoriadne rozsiahlemu „*a všetkým starodávnym nepodobnému Rastislavovmu hradisku*“, ktoré sa mu zrejme nepodarilo dobyť, a preto zničil všetky okolité menšie opevnenia na tomto území „*a všetkého, čo našiel ukryté v lesoch alebo zakopané na poliach, sa zmocnil*“. Zdá sa, že išlo o Mikulčice-Valy alebo Pohansko pri Břeclavi, ale do úvahy prichádza aj Devín s menšími okolitými hradiskami. Karolman podobným spôsobom „*ohňom a mečom*“ plienil Svätoplukovu dŕžavu – Nitrianske údelné kniežatstvo. Po skončení výpravy si bratia navzájom zablahoželali a aj so svojimi vojskami odtiahli.

Ani táto pustošivá výprava však nemala úspech želaný zo strany Východofranskej ríše, ba zo záznamu v *Bertiniánskych análoch* by sa dalo usudzovať, že výprava proti Slovanom ani zďaleka nedosiahla taký úspech, ako to podáva autor *Fuldských análov*. Veľká Morava zostala naďalej vojensky aj politicky samostatným celkom a stále zohrávala v danom geografickom priestore významnú úlohu. Ľudovít Nemec nakoniec prostredníctvom svojich synov uzavrel s Rastislavom mier, navyše sa črtalo uznanie samostatnosti Veľkej Moravy aj v širších cirkevno-politických súvislostiach. Pápež Hadrián II. roku 869 zriadil Panónske arcibiskupstvo na čele s Metodom a tento neúnavný misionár sa stal pápežským legátom pre krajiny ovládané Rastislavom, Svätoplukom a Pribinovým

synom Kocelom. Veľká Morava sa tým vymanila z pôsobnosti fransko-bavorského vysokého kléru.

Čo sa však nepodarilo Frankom vojenskou silou, začalo sa dať vinou vnútorných rozbrojov. Roku 870 nitriansky knieža Svätopluk uzavrel proti Rastislavovej vôli dohodu s Karolmanom. Rastislav to považoval za zradu a chystal sa svojho synovca zavraždiť. Svätopluk sa však o pripravách na túto akciu dozvedel a sám nastrojil pascu strýkovi, ktorého zajal a vydal Frankom. Súd inscenovaný v Rezne (Regensburg), ktorému predsedal sám Ľudovít Nemec, vyniesol trest smrti, ale ten zmenili. Rastislava oslepili a zostal uväznený za múrmi reznianskeho väzenia. Tu nakoniec tento v politike i vo vojenstve rozhladený muž, ktorý dokázal vzdorovať franskej presile a zachovávať si samostatnosť v rozhodovaní a konaní, zomrel. Mal nemalé zásluhy na rastúcom lesku Veľkej Moravy, christianizácii, kultúrnom povznesení i vojenskej obrane krajiny. Po jeho uväznení sa časti ním ovládaného územia dočasne zmocnil Karolman. Lesk Veľkej Moravy však ešte nepohasol. Opäť začal silnieť vďaka protifranskému povstaniu, ku ktorému sa pridala aj Svätopluk.

↑ **Devín**
(rytina R. Alta
a S. Lehnhardta)

„Rok 870. Rastislavov synovec Svätopluk, keďže mal na zreteli vlastné záujmy, poddal sa Karolmanovi spolu s kráľovstvom, v ktorom vládol. Tento skutok Rastislava veľmi rozhneval a tajne proti nemu osnoval úklady. Rozhodol sa preto dať Svätopluka počas hostiny nečakane zavraždiť. Ten sa však s Božou milosťou vyslobodil z nebezpečenstva smrti, pretože prv, ako by tí, čo ho mali zavraždiť, vstúpili do domu, vstal od hostiteľovho stola, upozornený niekým, kto o týchto úkladoch vedel, a predstieral, že ide na lov so sokolmi. Tak vyviazol z pripravenej pasce. Keď Rastislav videl, že sa jeho zámer prezradil, začal so svojimi vojakmi Svätopluka prenasledovať, aby ho zajal. Spravodlivým Božím rozhodnutím sa však sám chytil do pasce, ktorú nastavil. Lebo práve tento synovec ho zajal a spútaného ho odovzdal Karolmanovi a ten ho poslal do Bavorska so sprievodom silného vojenského oddielu, ktorý ho strážil, aby nemohol ujsť. Tu ho uvrhli do väzenia a strážili až do kráľovho príchodu. Karolman potom bez akéhokoľvek odporu vtrhol do jeho kráľovstva a obsadil všetky mestá a hradiská.“

(FULDSKÉ ANÁLY)

← Obliehanie
hradu
(iluminácia
z 10. storočia)

SVÄTOPLUK I. – VOJVODCA A VLÁDCA

Byzantský cisár Konštantín Porfyrogenet v diele *O spravovaní ríše* o Svätoplukovi I. napísal: „Treba vedieť, že vládca Moravy Svätopluk bol statočný a u národov s ním susediacich obávaný muž.“ Na základe prameňov, ktoré z čias jeho panovania máme k dispozícii, túto stručnú charakteristiku možno doplniť tým, že to bol zároveň muž ctižiadostivý, mocichtivý, bezohľadný, krutý a lstivý, ale politicky rozhľadený, s nemalými vojvodcovskými a vladárskymi schopnosťami.

Svätopluk, ktorý bol pôvodne nitrianskym údelným kniežatom, ani po vydaní Rastislava Frankom nezískal ústredný kniežací stolec na Morave, ba čoskoro sa sám ocitol v bavorskom väzení, keď ho markgrófi poverení spravovaním Moravy obvinili zo zrady. Zdalo sa, že Veľká Morava je pokorená. Násilný zákrok proti Svätoplukovi, o ktorom si vraj doma už mysleli, že zahynul, a bašovanie hraničných franských grófov Viliama a Engelšalka však viedli roku 871 k povstaniu, na ktorého čelo sa postavil Svätoplukov príbuzný, kňaz Slavomír. Úspechy povstania spôsobili, že Karolman zmenil svoje pôvodné rozhodnutie. Svätopluka prepustil z väzenia a za

sľúbenú pomoc ho postavil do čela franskobavorských vojsk, aby ako znalec domácich pomerov povstanie potlačil a ujal sa vlády v Nitrianskom kniežatstve pod franskou zvrchovanosťou.

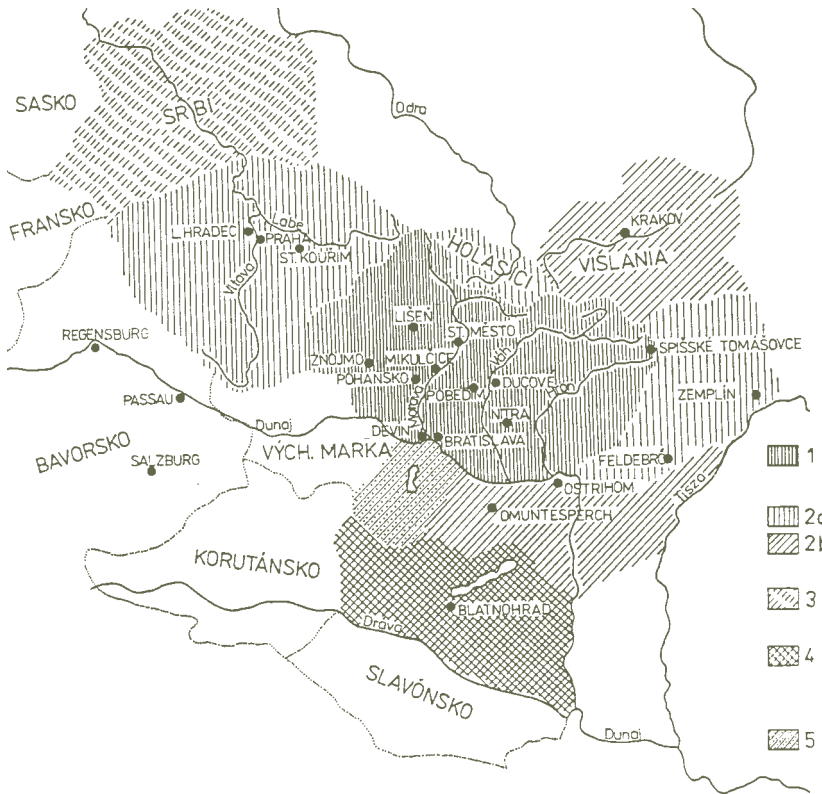
Poctený kráľovskými darmi sa teda Svätopluk vrátil na vlastné územie spolu s franskými vojskami. V ďalšom diani dajme slovo letopiscovi Fuldských análov: „Keď ostatní budovali tábor, Svätopluk vstúpil do starého Rastislavovho hradiska a ihneď porušil vernosť a zabudol na svoju prísahu, čo je naostatok slovanský zvyk. Svoje sily a schopnosti vynaložil nie na porážku Slavomíra, ale na pomstienie urážky, ktorú mu spôsobil Karolman. S veľkým vojskom napadol nič netušiacich a málo ostražitých Bavorov v ich tábore a mnoho z nich zabil živých. Takmer všetkých ostatných pobil, okrem tých, čo sa skôr prezieravo vzdialili z tábora. A tak sa všetka radosť Noričanov (Bavorov) z mnohých predchádzajúcich víťazstiev premenila na smútok a nárek. Keď sa o tom dopyčul Karolman, veľmi sa vydesil zo záhuby svojho vojska. Donútený okolnosťami prikázal zhromaždiť všetkých rukojemníkov, ktorí sa nachádzali v jeho kráľovstve, a vrátil ich Svätoplukovi. On však dostal iba jediného muža Ratboda a aj ten bol polomŕtvý...”

Franský
bojovník so
štítom

(podľa šachových
figúrok Karola
Veľkého)

Svätopluk
(ilustrácia
z 19. storočia)

← **Mapka
územného
vývoja
Veľkej Moravy
(podľa J. Dekana)**

- 1 územné jadro (v období vlády Mojmíra a Rastislava)
- 2a územia pripojené na kratší alebo dlhší čas po roku 874 (Svätoplukove výboje)
- 2b
- 3 územie prechodne poplatné Svätoplukovi
- 4 približná rozloha Pribinovej domény a Kocelovho kniežatstva (pred rokom 874)
- 5 provincia Avarorum v rokoch 805 – 860

Bolo to veľké, v určitom zmysle rozhodujúce víťazstvo, ktoré po vyhnaní Frankov z krajiny Svätoplukovi zabezpečilo Veľkomoravské kniežatstvo. Túto bitku stvárnil v rôznych podobách viacerí umelci. Azda najvýraznejšie a najsvojráznejšie ju spracoval predštúrovský básnik Ján Hollý v epose *Svätopluk*. Svätopluk sa oženil so sestrou českého kniežaťa Bořivoja a týmto politickým sobášom si pripútal k sebe najvýznamnejší kniežací rod v Čechách – Přemyslovcov. Karolman sa síce v máji nasledujúceho roka pokúsil zlomiť narastajúcu moc Veľkej Moravy, ale jeho Durínčania a Sasi opäť utrpeli zdrvivú porážku. Niektorých účastníkov výpravy, ako trpkopoznamenaná autor *Fuldských annálov*, vraj na úteku napádali aj slovanské ženy a kyjakmi ich zhadzovali z koní na zem. Útočníci stratili mnoho bojovníkov a domov sa „s hanbou vrátili“.

Aj ďalší plienivý vpád na Veľkú Moravu v tom istom roku, ktorý podnikol sám Karolman, sa skončil fiaskom. Je síce pravda, že jeho velitelia dosiahli v Čechách čiastkové úspechy, ale Svätoplukovu moc zlomiť nedokázali. Kým Karolman vypaľoval sídla na Veľkej Morave a pustošil široké okolie, Svätopluk zaútočil na Bavorsko, ktorí strážili panovníkove lode na brehu Dunaja, časť z nich

→ Obrnená
franská jazda
(kresba podľa
dbovej
miniatury)

pobil, časť zajaľ a veľa obrancov našlo smrť vo vodách rieky. Okrem reznianskeho biskupa a niekoľkých ďalších ľudí sa nikomu odtiaľ nepodarilo vyviaznuť. Relatívny pokoj, ktorý sa rozhostil po týchto vojenských akciách a bol spečatený roku 874 mierom vo franskom meste Forchheim, využil Svätopluk na upevnenie vnútornej správy krajiny a na rozšírenie svojho vplyvu v okolitých krajocho rozsiahlou vojenskou expanziou.

Už v nasledujúcom roku si veľkomoravský panovník podrobil kniežatstvo malopoľských Vislanov a roku 880 získal územie Srbov na rieke Lužici, sliezskych kmeňov na hornom toku Odry, vojenskými výpadmi dobyl Bulharmi ovládané Potisie a bližšie si pripútal aj Čechov. Roku 882 sa Bulhari pokúsili dobyť späť stratené územia, ale Svätopluk ich nápor odrazil. Roku 883 na čele svojho vojska prekročil Dunaj, zamiešal sa do sporov vnútri Východnej marky a veľmi nevyberaným, krutým spôsobom drancoval Panóniu, ktorá bola pod správou Karolmanovho syna Arnulfa. Toho dokonca vyzval, aby odprisahal, že jeho prívrženci nespriadajú proti nemu úklady a nespájajú sa proti jeho kráľovstvu s Bulharmi. Čoskoro svoj vpád do Panónie zopakoval. Obsadil jej časť až po rieku Drávu, čím získal bezprostrednejší kontakt s Chorvátskom a so severnou Itáliou. Svoj mocenský vzostup zavŕšil roku 890 pripojením Čiech.

V tom čase mal Svätopluk v rukách ohromnú moc a povest naj-mocnejšieho vládcu strednodunajského priestoru. Podarilo sa mu vybudovať rozsiahly štátny útvar, ktorý v tomto geopolitickom priestore zohrával rozhodujúcu úlohu. Hoci korunovaný nebol, v niektorých prameňoch ho označovali za kráľa. Arnulf, s ktorým roku 885 a roku 890 uzavrel mierovú dohodu, síce o niekoľko rokov vpadol na územie Veľkej Moravy a podľa dobového zvyku tu bezohľadným spôsobom pustošil, ale veľkomoravskú samostatnosť ohroziť nedokázal.

Nové spory medzi Východofranskou ríšou a Svätoplukom sa začali roku 892 a vyústili do veľkolepo organizovanej vojenskej výpravy na Veľkú Moravu. Po dohode s chorvátskym vojvodom Braslavom Arnulf na čele Frankov, Bavorov a Alemanov vtrhol na Veľkú Moravu a pustošil tu štyri týždne. Na pomoc si pozval aj oddiel starých Maďarov. Okrem pustošenia a koristi však nič nezískal. O rok zopakoval svoju vojenskú výpravu, ale už s oveľa menším úspechom. Fuldské anály opisujú, že „pre nástrahy, ktoré mu prichystali (Moravania), sa vrátil s veľkými ťažkosťami do Bavorska na kráľovský dvorec do Oettingenu“.

Svätopluk si svoju moc a rešpekt udržal. Odhaduje sa, že na vrchole Svätoplukovej moci mala jeho ríša približne milión

↑ **Meč veľmoža**
z 9. storočia
(nález z Blatnice)

↖ **Jazdecký útok**
starých Maďarov
(iluminácia
z rukopisu zo
St. Gallenu)

↑ **Boje Nemcov
s Uhrami
v prvej polovici
11. storočia**
(z nástennej maľby
v Klosterneuburgu)

obyvateľov. Niekedy okolo roku 894 však Svätopluk nečakane zomrel. Autor *Fuldských análov* o tom s neskrývaným uľahčením napísal: „Schránka všetkej vierolomnosti, vojvoda Moravanov Svätopluk, bažiaci po ľudskej krvi, keď všetky krajiny s ním susediace úkladmi a lŕstou rozvrátil a zaujal, naostatok napomenul svojich, aby sa nestali milovníkmi mieru, ale radšej zostali v nepriateľstve so susedmi, nešťastne dožil svoj posledný deň.“

Čo z hľadiska autora análov vyznieva ako negatívna výzva na neustále nepriateľstvo, v dobových kontextoch z hľadiska Svätopluka a Veľkej Moravy znamenalo snahu udržať samostatnosť a intaktnosť tohto územia a chrániť ho pred cudzími vpádmi. A to bolo možné iba cieľavedomým budovaním vojska a obranných systémov. Svätopluk bol osobnosťou, ktorá zanechala silné stopy v dejinách strednej Európy, Slovanstva a najmä v dejinách Slovákov a Čechov. Spojil veľkú časť západných Slovanov do dovtedy nevidaného útvaru, veľkolepého nielen rozlohou svojho územia, ale aj vojenskou mocou a vplyvom. Hranice jeho moci siahali od Sály a stredného Labe na západe po strednú Tisu na východe a od rieky Drávy na juhu po strednú Odru a Vislu na severe. Vojenské výboje zdôvodňoval aj šírením kresťanstva a zaisťovaním bezpečnosti svojho územia, ale dôležitú úlohu tu hrali predovšetkým koristnícke a vojenské ciele, poprepletané aj osobnými ambíciami.

Obyvatelia podrobených území museli odvádzať dane a rôzne poplatky, pracovať na výstavbe a údržbe cestných komunikácií a predovšetkým na údržbe hradísk a rôznych obranných systémov a pevnostných zariadení. Svätopluk poveroval svojich županov správou dobytých území a tí si budovali svoje ozbrojené družiny, s ktorými sa zúčastňovali aj na vojenských výpravách.

V skladbe vojenských síl Veľkej Moravy badať rôzne prvky od kniežacích družín až po vojenskú pohotovosť obyvateľstva. Už zo spomenutej správy vyplýva, že v prípade veľkého ohrozenia sa do bojov miestami zapájali aj ženy. Svätopluk disponoval na svoju dobu úctyhodným vojenským potenciálom. Vo *Fuldských análoch* je zmienka o tom, že keď tiahol do Panónie, na ktoromsi mieste sledovali presun jeho vojsk, ktorý vraj trval od úsvitu do západu slnka. Takúto „mieru“ hodnotenia letopisy obvykle používali na vojenskú hotovosť Franskej ríše, ktorá bola mimoriadne veľká. Niektoré prepočty odborníkov ukazujú, že s kontingentmi všetkých krajín, ktoré Svätopluk ovládal, mohol početný stav jeho vojsk dosiahnuť aj 30-tisíc, podľa niektorých autorov dokonca až 50-tisíc mužov, z toho 8- až 15-tisíc jazdcov.

Franské vpády na Veľkú Moravu ukázali, že systém obrany v hradiskách a iných opevnených miestach vcelku účinne plnil svoju funkciu. Ak sa do týchto pevností sústredil dostatočný počet obrancov i zásob a včas sa získali informácie o prípravách nepriateľa, boli na istý čas nedobytné. Pre obmedzenú možnosť zásobovania museli obliehatelia, ktorí spravidla vyplienili okolie,

čoskoro odtiahnuť. Slovania na svojom území často uplatňovali prekvapivé útoky a diverzné akcie proti dočasným bázam a odlúčeným oddielom protivníka. O vojenskej sile a umení Svättoplukových Moravanov svedčí okrem iného aj to, že úspešne čelili vpádom Franskej ríše a odrážali útoky Bulharov i Maďarov. V 80. – 90. rokoch 9. storočia vojenskou expanziou v nebývalej miere rozšírili hranice územia ovládaného Svätoplukom. Nie náhodou vznikli o Svätoplukovi mnohé legendy, povesti a historické piesne, ktoré prešli do literárnych diel a v časoch národného útlaku pomáhali udržiavať národné sebavedomie Slovákov.

„Rok 894. Takisto asi v tom čase zomrel kráľ moravských Slovanov Svätopluk, muž medzi svojimi najmúdrejší a duchom najbystrejší. Jeho kráľovstvo držali nešťastne jeho synovia iba krátky čas, pretože Maďari všetko až do základov spustošili.“

(REGINOVA KRONIKA)

*„Úhor sa tratí a z pohľadu mizne;
od spešných trasená dupotá zem podkov, a hustý
sa k nebesám zdvíhá prach i mútna kúrava zmítá;
ščíty, šíšáky horá, žárice zbrojstvo sa blyščí
a zraky obrážá, jako nočnú chvíľu za jasna,
keď meňavé ligocú sa na čistý obloze hvezdy.
Než jako už sa na vystrelení spolu naproti sejdú:
trúby tedáž zahučá a ohromné hláholý pustá,
i hrozné znamení a ukrutné heslo do ľútej
bitky dajú; ostré vyleťá hneď šípy, zelezný
povstane rázem oblak, deň a jasné odnese slnko;
rozlehlé povetrí hvíždícím zakryje mračnom
a strelový na mužov pustí i shadzuje príval.
Vtom do seba vbehnú; ostrými na konci jaseňmi
ze všeckej sa vlády kolú a tesákami rúbú;
vraždy na vraždy množá; i krvú zem zhusta zalíčá...“*

(JÁN HOLLÝ: SVÄTOPLUK.

UKÁŽKA OPISUJE BOJ SLOVANOV S BAVORMI.)

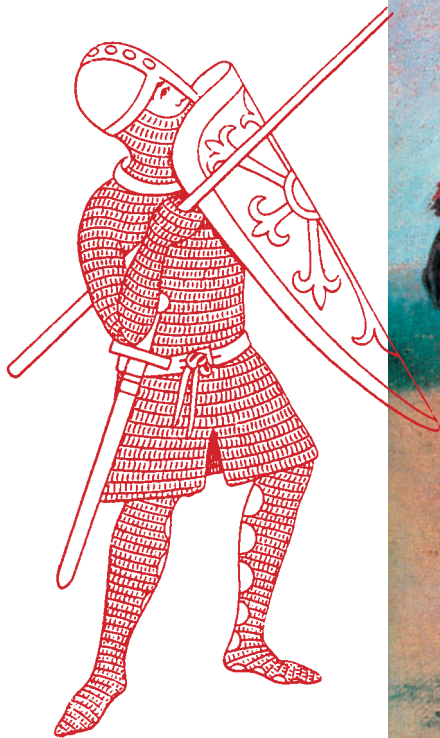

BITKA PRI BRATISLAVE ROKU 907

Kronikárske záznamy z posledných desaťročí 9. storočia sa čoraz častejšie zmieňujú o vojenských nájazdoch staromaďarských kmeňov v Karpatskej kotline. V rokoch 892 a 894 zaútočili aj na Veľkú Moravu a na prelome 9. a 10. storočia už postupne obsadzovali Potisie, Sedmohradsko a niektoré oblasti južného a východného Slovenska. Ich prvotné útoky proti Svätoplukovej ríši ešte nenarušili mocenskú pozíciu Veľkomoravskej ríše, situácia sa však zmenila po Svätoplukovej smrti v súvislosti s vnútornou krízou Veľkej Moravy, keď tlak staromaďarského kmeňového zväzu v podunajskej oblasti zosilnel. Staromaďarské vojenské družiny ťažili predovšetkým z nezvyčajnej vojenskej taktiky a spôsobu boja, ktorý bol taký charakteristický pre nomádov a ktorému sa západoeurópske ťažké jazdectvo v prvých fázach svojho vývinu nevedelo účinne brániť.

Základným prvkom ich taktiky bola rýchla ľahká jazda vyzbrojená šablami, kopijami, bojovými sekerami (fokošmi) a lukmi, z ktorých strieľali aj počas cvalu na koňoch. Luky nosili v puzdrách, šípy vo valcovitých kožených tulcoch, hroty šípov boli

↑ **Staromaďarský
jazdec s lukom**
(kresba podľa
fresky z Aguileia)

↑ **Výzbroj a výstroj bojovníka raného stredoveku** (kresba podľa dobového zobrazenia)

➤ **Staromaďarský jazdec** (pastel Á. Fesztyho)

železné. Ochrannú zbroj si väčšinou vyrábali z kože bohato pošítej gombíkmi a hlavu si chránili prilbou z bronzu alebo čapicou z plsti. Ostrohy ešte nepoužívali. Pri útoku vysielali na protivníka doslova mračná šíпов s relatívne presným zásahom. Táto lukostreľba bola mimoriadne účinná, dokázala rozvrátiť protivníkov bojový šlk, takže nepriateľské európske feudálne vojenské zoskupenia, ktoré s nimi prichádzali do bojových kontaktov, boli nútené preformovať svoje zostavy a zaviesť zostavy viacerých hlbších sledov. Útočili v širokom rozsahu, pričom často viedli so sebou aj náhradné kone, čo budilo zdanie väčšieho počtu a väčšej sily. Krídla útočnej formácie a tylo zosilňovali, zároveň nechávali v zálohe časť jazdeckta, ktorá zasahovala v prípade, keď sa protivník dostal do tiesne. Útočili vo viacerých vlnách a nenasadzovali plný počet bojovníkov. Takto mohli ľahšie zdolávať prekážky, rýchlejšie meniť smer a pri ústupe sa väčšmi rozptýliť. Menšie oddiely sa v prípade potreby oddelili a bojovali samostatne. Takýmto spôsobom

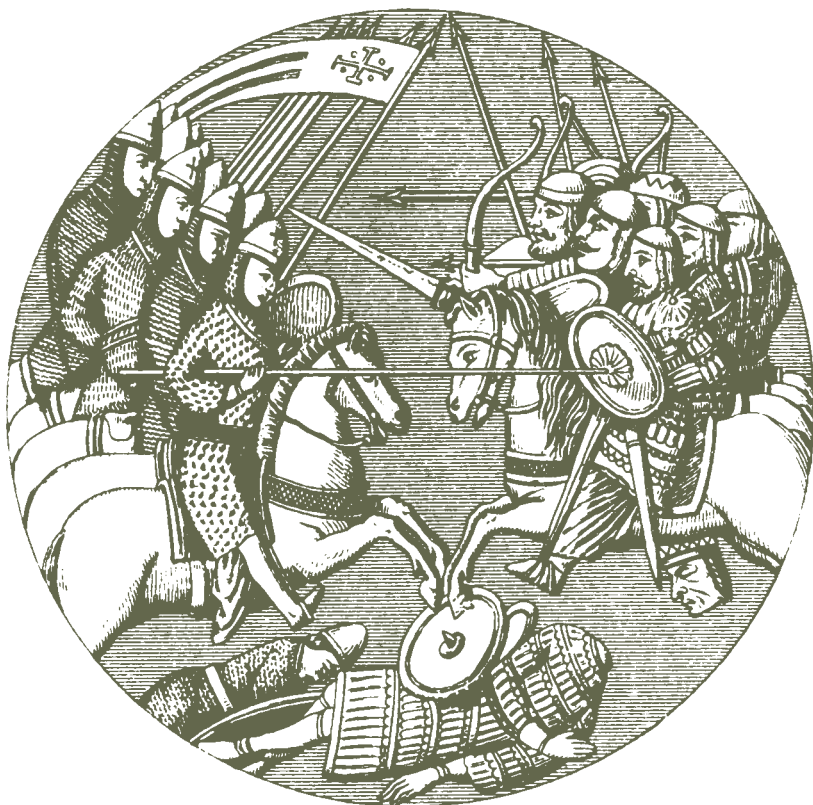

boja veľmi vyčerpávali nepriateľa, lebo musel byť stále v pohotovosti a pripravený na eventuálny fingovaný alebo skutočný útok. Nevyhýbali sa ani nočným útokom. Protivníka, na rozdiel od západoeurópskych armád, po úspešnom boji dlho prenasledovali a usilovali sa o jeho zničenie.

Staromaďarskí bojovníci používali rozličné nástrahy, fingované ústupy aj náhle protiútoky, ktorými vnášali do radov protivníkov zmätok a narúšali ich formáciu. Často začali zdanlivo ustupovať a keď ich nepriateľ prenasledoval, obkľúčili ho zálohami, ktoré dažďom šípov ešte viac narušili jeho kompaktnosť, pričom ustupujúce oddiely sa otočili a zaútočili spredu. Touto taktikou sa im neraz podarilo roztrhnúť nepriateľovu formáciu na menšie časti a tie zničiť. „Ak sa im podarí obrátiť nepriateľov na útek,“ píše byzantský cisár Lev Múdry vo svojej práci *Vojnová taktika*, „všetko ostatné považujú za vedľajšie a nemilosrdne na nich útočia, nemysliac na nič iné ako na prenasledovanie. Neuspokojujú sa totiž... s miernym

↑ **Veľká Morava
a príchod
Maďarov**

→ Boj rytierov
so Saracénmi
(maľba na skle
z opátstva
v St. Denis)

prenasledovaním a lúpením vecí, ale útočia na nepriateľa dovtedy, kým ho úplne nerozprášia.“ Lev Múdry dodáva, že v čase vojny starým Maďarom veľké problémy spôsobuje nedostatok paše pre množstvo dobytka, ktoré vodia so sebou, a počas boja im najviac môže ublížiť zoradená pechota, lebo ako bojovníci vychovávaní na jazdecký spôsob boja nie sú schopní bojovať ako pešiaci. Pokým nie sú definitívne pokorení, usilujú sa všetkými spôsobmi útočiť na protivníka. Približne touto vojenskou taktikou pokorili starí Maďari aj Bavorov roku 907 v bitke pri Bratislave. A s touto bitkou sa všeobecne spája aj definitívny rozpad Veľkej Moravy ako samostatného štátneho útvaru s vlastnou mocenskou štruktúrou.

Najstarší písomný doklad o tejto bitke – *Salzburské anály*, písané od polovice 8. do polovice 10. storočia – lakonicky konštatuje: „907. Veľmi nešťastná bitka pri Brezalauspurcu vo štvrtý deň pred nonami júla (4. júla)“. Je to zároveň prvá písomná zmienka o existencii Bratislavy. Neznámy saský mních z 12. storočia, nazývaný Saxo, pri roku 907 vo svojom spise uvádza: „Vojvoda bavorský Luitpold bol zabitý Uhrami v bitke a Bavori utrpeli veľkú porážku.“ Bavorský

humanista Johannes Turmair, známejší pod menom Aventinus, ktorý v 16. storočí opísal v chronologickom slede staršie udalosti, farbisto opisuje túto bitku, ktorá sa odohrala medzi vojskami Bavorov a Maďarov. Použil však aj údaje, ktoré sa v iných, nám známych prameňoch nevyskytujú. Z toho dôvodu dnes nemôžeme s plnou zodpovednosťou potvrdiť hodnovernosť všetkých jeho údajov. Všeobecne sa však jeho opis prijíma. Jeho spoľahlivosť dosvedčujú aj ním uvedené údaje o spôsobe boja starých Maďarov.

Jediný syn Arnulfa Ľudovít Dieťa, nazývaný tak pre svoju maľoletosť, vládol v rokoch 899 – 911 v Germánii a Bavorsku. V snahe zabrániť ďalším vpádom staromaďarských kočovníkov na svoje územie a vyhnať ich z obsadených území Panónie zorganizoval pomocou svojich regentov roku 907 veľkú vojenskú výpravu, na ktorej sa mali zúčastniť oddiely všetkých bavorských provincií. Zrejme tiež rátal s tým, že po víťazstve by obnovil pomery aj na Veľkej Morave. Ak by sme vychádzali z najstarších uhorských kroník o príchode starých Maďarov do Karpatskej kotliny, prepletených legendami, jeho rozhodnutie urýchlil aj fakt, že zomrel vodca staromaďarských kmeňových družín Arpád a vystriedal ho mladý, menej skúsený Žolt (Zsolt).

Bavorské vojská, zložené prevažne z ťažkého jazdeckta, sa zhromažďovali za riekou Enns pri hornorakúskom meste Ennsburg. Odtiaľ postupovali v troch prúdoch do údolia Dunaja a po oboch brehoch i po rieke smerovali k Bratislave. Na pravom brehu sa posúvali oddiely vysokých cirkevných hodnostárov pod velením salzburského arcibiskupa Teotmara, sabenského biskupa Zachariáša a frizinského biskupa Uda. Na ľavom brehu napredoval so svojimi silami markgróf vojvoda Luitpold. Časť vojska sa nalodila a, zabezpečená vojskami postupujúcimi po oboch brehoch, plavila sa po prúde pod velením kráľovho príbuzného kniežaťa Siegharda. Samotný panovník zostal so zálohami pri Ennsburgu.

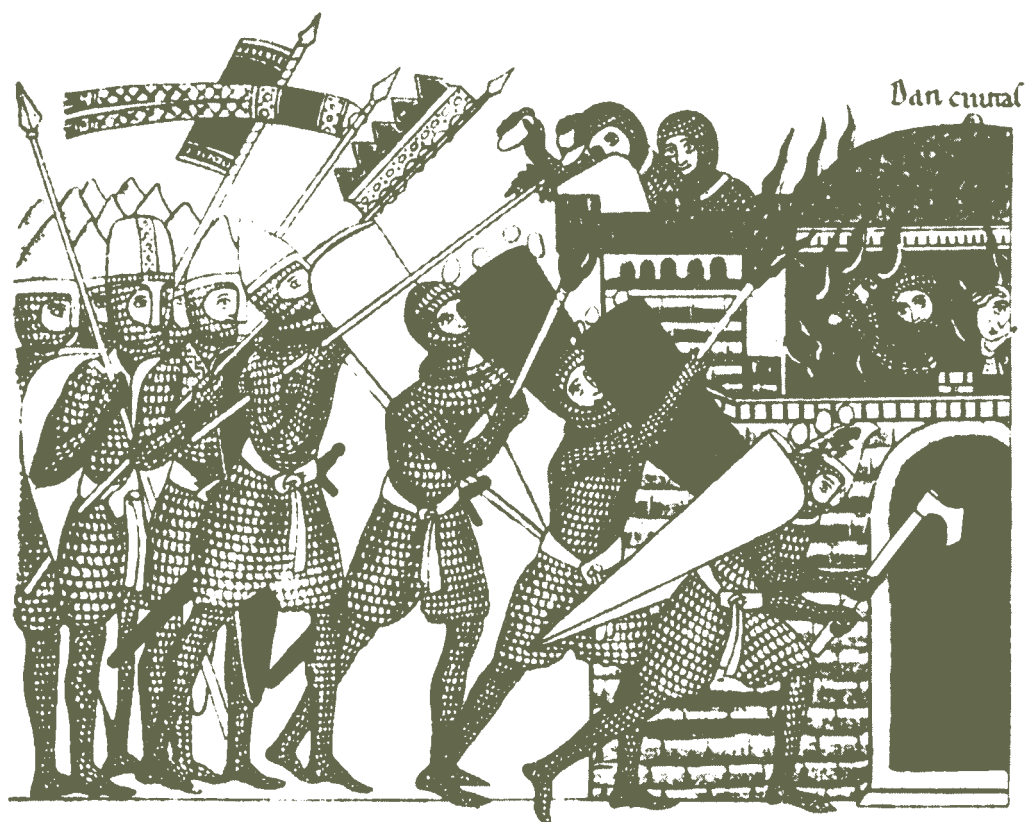
Menšie oddiely maďarských bojovníkov už na tejto trase znepokojovali Bavorov rôznymi prepadmi. Salzburský arcibiskup, ktorý velil hlavným silám, sa preto rozhodol v oblasti dnešnej Bratislavy vybudovať obranný tábor. Presné miesto, kde tento tábor stál, sa zatiaľ nepodarilo identifikovať. Maďari naň podnikli prudký jazdecký útok, ale boli odrazení. Nasledovali útoky s menšími silami, ktoré však prichádzali z rôznych strán a neprestávali. Trvali celý deň a celú noc. Útočníci sa prihnali na rýchlych ľahkých koňoch, vystrieľali svoje šípy a ustúpili, aby ich vystriedali ďalší. Tento neustály nápor drobil sily Bavorov a mal silný psychologický účinok. Aventinus boj opisuje takto: „*Len čo Maďari zbadali,*

↑ **Kráľ Štefan I.**
poráža
bulharsko-
-slovanské
knieža Keana
(Viedenská
maľovaná
kronika)

že po toľkých prípravách sa na nich chystá útok, nelenili a neoddávali sa nečinnosti. Najprv si pripravili všetko potrebné, zbrane, chlapov, kone a [potom] odhodlaní bojovať už nie pre slávu, lež pre záchranu, tvrdo sa stavali na odpor. Medzitým rozkázali niekoľkým jazdcom vyprovokovať ostatné bavorské oddiely [do boja]. Obidvaja králi (podľa Aventina Dursak a Bugota) s nespočetnou jazdou, vďaka ktorej mali vtedy najväčšiu prevahu, vytiahli proti vojsku biskupov, s veľkou presilou zaútočili, akoby rýchlymi koňmi chceli preraziť šík, spustili veľmi hustý dážď striel, Bavorov zasypali šípami, ktoré vrhali zo svíbových lukov, a opäť ustúpili. Boli rýchlejší ako naše vojsko, vystrojené ťažkou výzbrojou. Keď boli naši presvedčení, že sa vzdialili, prišli znova a takou istou rýchlosťou prenasledovali [našich] a vzápätí sa dávali na útek. Zatiaľ čo si si myslel, že si zvíťazil, bol si v najväčšom nebezpečenstve. Maďari zďaleka šípami zasahovali nepriateľov. Vtedy totiž ešte nevedeli útočiť v otvorenom boji, útokom pechoty, šíkom, bojovať mečom chlap proti chlapovi, obsadzovať hrady, obliehať tvrdze, dobýjať pevnosti; zvyčajne však bojovali raz ústupom, raz náporom a nástrahami.“ Toľko Aventinove anály o bitke, v ktorej padol aj Teotmar a obaja biskupi.

Súčasťou taktiky maďarských oddielov bolo, že sa snažili výsledok priebehu boja zatajiť. Nechceli, aby sa Luitpold, rozložený

so svojimi oddielmi niekde v oblasti dnešnej Petržalky, dozvedel o pohrome na druhom brehu Dunaja skôr, než by na neho sami zaútočili. Preto sa ešte v noci na koňoch, zvyknutých prekonávať aj vodné prekážky, potichu preplavili na druhý breh. Tam vyčkali na brieždenie a prepadli jeho tábor. V zmätku, ktorý vyvolali, nebolo ťažké zničiť ho. Okrem Luitpolda a kráľovského stotníka Eysengrina tu padlo aj pätnásť veľmožov. To bol druhý deň pohromy pre Bavorov.

Tretí nedal na seba dlho čakať. Tých, ktorí zostali na riečnych lodiach, kde vykonávali strážnu službu, sa zmocnilo zúfalstvo. Bez suchozemskej ochrany boli aj s loďami vydaní napospas Maďarom. Tí potom lode prepadli a bez väčšej námahy zdolali odpor Bavorov. Knieža Sieghard sa zachránil útekem. Aventinus ešte dodáva, že tri dni sa neustále bojovalo za nepriaznivého počasia, že väčšina bavorskej šľachty zúčastnená na výprave zahynula a že počet mŕtvych bol nevyčísľiteľný. Na porážke pri Bratislave sa podpísal aj napätý vzťah medzi bavorskými svetskými a duchovnými hodnosťami, nezrovnalosti vo vedení výpravy, nedostatočná prieskumná činnosť a takmer nijaká súčinnosť medzi samostatne operujúcimi zbormi. Maďari, povzbudení úspechom, po

↑ **Dobýjanie
hradu v 12. storočí**
(Hortus
Deliciarum
abatiše Herrady
z Landsbergu)

↑ **Duel**
princa Bela
(Viedenská
maľovaná
kronika)

➤ **Bitka pri**
rieke Lech
(miniatura
Sigmunda
Meisterlinsa,
1457)

tejto bitke prenasledovali zvyšky Bavorov a zviazli víťazný boj aj so samotným Ľudovítom, ktorý im vyšiel na čele záloh v ústrety.

Bratislavskou bitkou si bojovníci kmeňového zväzu starých Maďarov otvorili cestu na ďalšie koristnícke výpravy a v nasledujúcom období prenikli na Balkán, do Talianska, na územie nemeckého panstva, ba dokonca aj do Francúzska a Španielska. Až po bitke pri rieke Lech neďaleko Augsburgu v južnom Bavorsku roku 995, kde boli na hlavu porazení nemeckým feudálnym vojskom kráľa Ota I. a jeho českými spojencami, zmenili spôsob života a začali sa usadzovať. Nastúpilo obdobie upevňovania kniežacej moci a budovania ranofeudálneho uhorského štátu pod vládou dynastie Arpádovcov. Rozvoj tohto štátu sa uskutočňoval aj na základoch veľkomoravskej kultúry, ktorá vo veľkej miere vplývala na maďarské etnikum.

Bitka pri Bratislave roku 907 sa tradične spája so zánikom veľkomoravskej štátnosti. Ten však bol zapríčinený medzi inými danosťami aj vnútornou krízou, ktorá nastala po smrti Svätopluka I. rozdelením krajiny medzi jeho dvoch synov a ich vzájomnými rozbrojmi v čase, keď sa krajina ocitla v ohrození z dvoch strán: zo západu zo strany Bavorov a ich českých spojencov a z juhovýchodu zo strany bojovných staromaďarských kmeňov. Ani veľkomoravské vojenské sily nedokázali účinne vzdorovať dovtedy neznámej vojenskej taktike bojovných kočovníkov. Veľká Morava sa ako

štátny útvar západných Slovanov vytratila z mapy Európy. Dodnes však žije v povedomí a v tradíciách nášho národa.

Bitka pri rieke Lech roku 995 ukázala, že ani nomádska taktika, zakladajúca sa na útoku ľahkého jazdectva, nie je až taká dokonalá. Práve v tejto bitke si z bojiska odnieslo vavríny víťazstva ťažké jazdectvo.

V čase, keď maďarské ľahké jazdectvo slávilo úspechy, v západnej Európe sa vyvíjal tzv. rytiersky spôsob boja. Vyplýval z feudálneho spôsobu výroby a zo spoločenského systému, s ktorým bol spätý. Králi a kniežatá v úsilí posilniť svoju moc pridelovali svojim vazalom pôdu na doživotné užívanie, za čo tí boli povinní s vojenskou družinou slúžiť vládovi a sami za podobných podmienok pridelovali pôdu menším feudálom. Stále jazdecké vojenské družiny feudálov sa potom stávali zárodkom armády. Pechota postupne strácala predchádzajúci význam a hlavná sila sa presunula na jazdectvo.

V západnej Európe sa od 8. až 9. storočia presadzovalo najmä ťažké jazdectvo, ktoré bolo síce menej pohyblivé, ale tvorilo veľkú údernú silu. Jazdci si chránili telo brnením, ktoré sa neustále zdokonaľovalo a stávalo ťažším, a podobne chránili aj koňa. Výzbroj a výstroj boli veľmi drahé, mohli si ich zaobstarať iba bohatší feudáli, a tak sa na bojiskách objavovali rozličné kombinácie ochrannej zbroje. Najčastejšími boli suknice s našitými kovovými šupinami, drôtené košele a kovové prilby. Bojovníci si telo chránili aj štítmi. Lacnejší ochranný odev bol vyrábaný najmä z kože a hrubých látok. Zbroj nemala len funkčné poslanie, ale odrážala aj spoločenské postavenie jej nositeľa. Postupne sa tento ochranný odev zdokonaľoval a od 13. storočia, ktoré sa považuje za zlatý vek rytierstva, dostával klasickú podobu známú z kníh, filmov a televíznych obrazoviek. Jazdci boli vyzbrojení kopijami, mečmi, bojovými sekerami, mlatmi, dýkami. Bojový šík mal spravidla tvar súvislej línie s niekoľkými radmi za sebou, výnimočne tvar klinu s tupým uhlom smerujúcim k nepriateľovi. Úloha pechoty sa do určitej miery podceňovala, hoci aj tu boli medzi národmi rozdiely.

„Treba vedieť, že vládca Moravy Svätopluk bol statočný a u národov s ním susediacich obávaný muž. Tento Svätopluk mal troch synov. Keď zomieral, rozdelil svoju krajinu na tri časti a každému zo synov zanechal jednu časť. Prvého slávnostne ustanovil za veľkého vládcu s tou podmienkou, aby zostávajúci dvaja synovia boli podriadení zvrchovanosti prvého syna. Potom ich napomenul, aby sa nedostali do rozbrojov a nepostavili sa navzájom proti sebe. Ukázal im takýto príklad: priniesol a zviazal tri prúty; dal ich prvému synovi, aby ich zlomil; keď mu na to nestačili sily, podal ich znovu druhému a tým istým spôsobom aj tretiemu; potom rozdelil tie tri prúty a podal ich svojim synom po jednom; tí ich vzali a na jeho pokyn, aby ich zlomili, to aj urobili. Týmto príkladom ich napomenul a povedal: Ak budete žiť v svornosti a láske, stanete sa nerozdeliteľnými, nepriatelia vás nepremôžu a neporazia. Ak však medzi vami nastanú sváry a súperenie a rozdelíte krajinu na tri samostatné panstvá nepodliehajúce prvému bratovi, zničíte sa navzájom a aj susední nepriatelia vás úplne zničia.

Po Svätoplukovej smrti vydržali bratia žiť rok v mieri. Potom však medzi nimi vznikol svár a roztržky a oni začali navzájom bojovať. Vtedy prišli Turci (Maďari) a úplne ich zničili, zmocnili sa ich krajiny a doteraz ju obývajú. A tí, ktorí to prežili, sa rozptýlili a utiekli k susedným kmeňom, k Bulharom, Turkom (Maďarom), Chorvátom a k ostatným národom.“

(KONŠTANTÍN PORFYROGENET: O SPRÁVOVANÍ RÍŠE)

BITKA PRI RIEKE SLANÁ A TATÁRSKE PUSTOŠENIE

Temüdzin, ktorý po víťazstve nad súpermi prijal roku 1206 na churale vodcov kmeňových skupín Mongolska meno Džingischán (vládca celého sveta obkoleseného oceánom) založil obrovskú ríšu siahajúcu až do severnej Číny a Turkestanu. Prudký vzrast moci Tatárov (niektorí historici ich navrhujú nazývať správnejšie Mongolmi) za vlády Džingischána znamenal ani nie po troch desaťročiach bezprostredné nebezpečenstvo už aj pre Európu. Po dobytí severnej Číny, východného Turkestanu, po vyvrátení Chorézmu, podmanení strednej Ázie a po vpádoch do Gruzínska, Azerbajdžanu a severného Kaukazu porazili Mongoli roku 1223 pri rieke Kalka aj vojská ruských kniežat spojených s kočovnými Kumánmi. Džingischánovi nástupcovia získali strednú Áziu a južnú Čínu. Pod vedením Džingischánovho vnuka Batuchána (chán Batu) sa obrovská armáda, zložená z Mongolov a z príslušníkov podmanených národov, pohla roku 1236 na západ.

↑ **Odvádzanie
zajatcov Tatármi**
(Kronika Jána
z Turca)

**↑ Vpád
Mongolov
v rokoch
1241 – 1242**

Pokorila Kypčanov a povolžských Bulharov, vyplienila Riazan, Moskvu, Suzdaľ, Vladimír a v bitke pri rieke Siť rozprášila hlavné sily ruských kniežat. O štyri roky v decembri 1240 dobyla Kyjev a do tla ho vypálila. Tak padla posledná bašta na ceste do Uhorska.

V Uhorsku bola v tom čase napätá vnútropolitická situácia. Tridsaťročná vláda Ondreja II. sa vyznačovala výbojnými vojnami a nákladným panovníckym dvorom, ktoré odčerpávali značné prostriedky z kráľovskej pokladnice. Aby si panovník zabezpečil podporu veľmožov, udeľoval im donácie z kráľovských majetkov, čím na jednej strane zmenšoval hospodársku základňu svojej moci, na strane druhej uvrhol kráľovských služobníkov do čoraz väčšej závislosti od magnátov. Bol jediným uhorským kráľom, ktorý sa zúčastnil aj na križiackej výprave do Svätej zeme a rád sa obklopoval šľachtou z cudzích krajín. Pokusy o zlepšenie hospodárskej situácie zlyhávali a Ondrej II. bol nútený pod tlakom palácovej revolúcie vydať roku 1222 Zlatú bulu, ktorou pristúpil na zákonné obmedzenia svojej výsadnej moci vrátane práva privilegovaných vrstiev na odpor v prípade nedodržavania prijatých záväzkov.

Jeho prvorodený syn Belo IV., ktorý nastúpil na uhorský trón roku 1235, sa pokúšal zaviesť poriadok v krajine a skoncovať s praktikami, ktoré sa vžili za panovania jeho otca. Keďže si počínal tvrdo,

znepriatelil si uhorskú šľachtu. Roku 1239 prijal do krajiny Kumánov, ktorí utekali pred Tatármi a boli ochotní prijať kresťanstvo. Videl v nich vhodnú vojenskú podporu v zápase s nepoddajnou uhorskou šľachtou. Usadil ich v medziriečí medzi Dunajom a Tisou. Tým sa však vzťah medzi uhorskou šľachtou a panovníkom ešte zhoršil. Nespokojné boli aj širšie vrstvy spoločnosti, gniavené novými feudálnymi povinnosťami a konfliktmi s kočovnými Kumánmi. Prijatím Kumánov do Uhorska panovník zároveň riskoval ozbrojený konflikt s Tatármi, ktorí Kumánov považovali za svojich poddaných a prenasledovali ich už od Bajkalu. Nakoniec sa formálnou zámienkou na útok na Uhorsko stali práve títo kočovníci.

Koncom roka 1240 Belovi IV. doručili list od veľkého chána Gűjűka, v ktorom sa okrem iného písalo: „Viem, že si bohatý a mocný kráľ a máš mnoho bojovníkov a že vládneš veľkej ríši... Dozvedel som sa ešte, že si Kumánov, našich poddaných, vzal pod svoju ochranu. Vyzývam ťa preto, aby si ich u seba nenechával, ak ma nechceš mať za protivníka. Kumánom je ľahšie uniknúť ako tebe; oni kočujú bez domovov v jurtách... ty však bývaš v domoch a máš pevné mestá a hrady. Ako chceš vykĺznuť z mojich rúk?“ Ani táto, ani ďalšie hrozby a správy o ukrutnosti a sile Batuchánových vojsk na situácii veľa nezmenili. Belo IV. ešte koncom roka posilnil síce obranu východokarpatských priesmykov, ale

↪ **Džingischán s veštcami**
(čínsky drevorez)

↑ **Batuchán**
(kresba podľa dobového zobrazenia)

↑ Rytier
nasadajúci
na koňa (kresba
podľa dobového
zobrazenia)

➤ Rytier
v kompletnej
zbroji (iluminácia
z 13. storočia)

nariadenie na sústreďenie vojsk pri Pešti vydal až 14. marca 1241, dva dni po tom, čo tatárske vojská rozprášili strážne sily palatína Dionýza pri Vereckom priesmyku a vtrhli do krajiny. Je zrejmé, že Tatárov by nebol zastavil ani iný postoj k ich výzvam uhorskému kráľovi, ale podceňovanie takého silného protivníka bolo trestuhodné.

Zvesti o možnom tatárskom vpáde sa trúsili do Uhorska už od konca 30. rokov 13. storočia, ale žeby sa mohli zmeniť na hrozivú skutočnosť, sa všeobecne neprijímalo. V Budíne síce od februára zasadala kráľovská rada, no jej členovia sa sústreďovali skôr na podnecovanie odporu proti Kumánom než na obranu proti Tatárom. Objavili sa názory, že Tatárom ide iba o drancovanie v pohraničných oblastiach a potom zaiste odtiahnu, že Kumáni sú vlastne spojencami Batuchána a podobne. Podceňovala sa aj vojenská zdatnosť Tatárov. Pritom Tatári predstavovali na tie časy obrovskú vojenskú silu, dokonale organizovanú a podliehajúcu silnej vôli hlavného veliteľa.

V tatárskom vojsku vládla prekvapujúca disciplína, posilňovaná rozličnými krutými trestami a metódami. Ich bojová organizácia sa zakladala na desiatkovom systéme. Desať jazdcov tvorilo základnú bojovú jednotku (*deke*), desať takýchto jednotiek zase stotinu (*sade*), desať stotín tvorilo *hezare* atď. Tatári skvele jazdili na koni

a majstrovsky používali luk s dlhými šípmi, ktoré mali obdivuhodnú prieraznosť. Ich šípy boli o štyri palce dlhšie ako šípy používané v uhorskom vojsku. Sústredená streľba z lukov bola hlavnou útočnou silou Tatárov, hoci jazdci boli vyzbrojení aj kopijami a šablami, niektorí i bojovými sekerami a dýkou upevnenou remienkom na ruke. Takisto mali štíty. Bohatší si obliekali aj ochrannú zbroj. Veľmi často bola zhotovená z niekoľkých vrstiev stlačenej volskej kože, ale niektorí ju nosili aj spevnenú kovom. Každý z bojovníkov mal k sedlu pripevnený kožený vak, ktorý obsahoval čistý odev, háčiky na ryby, povraz, kotlík a kožené fľaše. Vak sa dal nepriedušne uzavrieť a pri prekonávaní vodných tokov slúžil ako záchranný pás. Časť Tatárov ho využila aj v bitke na brehu rieky Slaná pri prechode cez vodný tok.

Dobové záznamy o týchto krutých bojovníkoch sa zhodujú v tom, že už samotný ich výzor pôsobil na Stredoeurópanov mimoriadne hrozivo. Tatári sa vyhýbali čelným útokom. Pokiaľ ho podnikali, zväčša sa pokúšali narušiť rady protivníka a vylákať ho do vopred pripravených pascí, na terén, kde sa vďaka ľahkým koňom pohybovali rýchlejšie a mohli nepriateľa ostreľovať šípmi. Vo vymýšľaní rozmanitých návnad na vylákatie protivníka boli nedostižní. Aj keď ich útoky na prvý pohľad vyzerali chaoticky, v skutočnosti boli

↑ **Nomádsky jazdec s reflexným lukom**

(rekonštrukcia podľa dobového vyobrazenia)

↖ **Tatársky jazdec**
(kresba podľa Sauerweida)

↑ Uhorský rytier prenasledujúci Kumána (Kronika Jána z Turca)

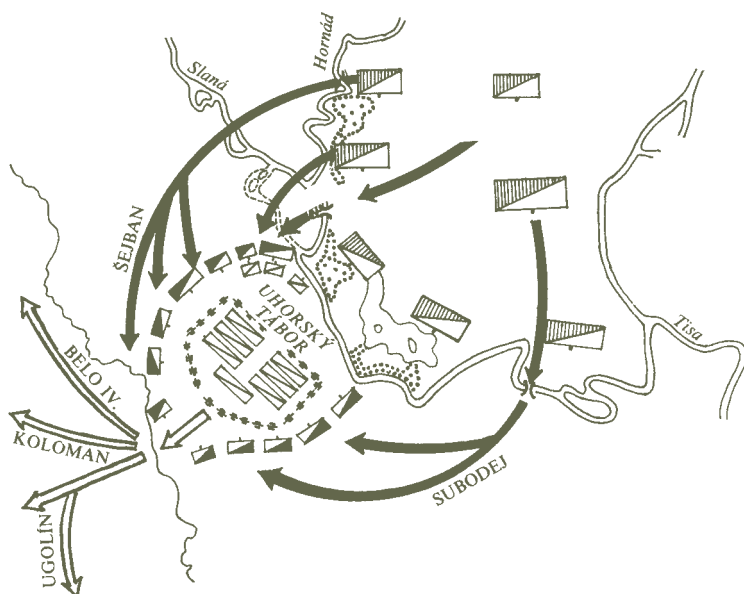
vopred pripravené a sledovali konečný cieľ. Na čele útočiacich síl Tatári často poháňali zajatcov a príslušníkov podmanených národov, a až keď sa na nich vyčerpal prvý útok nepriateľa, zaútočili sami. Na rozdiel od západoeurópskeho vojenstva mali dobre zorganizovanú výzvednú službu a prieskum, pričom svoju silu a postavenie vedeli umne zatajovať. Vojské výpravy podnikali veľmi často aj v zime, čo u Európanov vzhľadom na zloženie vojsk a zaužívanú vojenskú taktiku nebolo zvykom. V dedinách a mestách nachádzali nazhromaždené zimné zásoby, svojimi ľahkými koňmi prekračovali zamrznuté rieky, ľudí prepádali nepripravených. S obľubou naháňali protivníkov strach tým, že na kone priväzovali rozličné vypchaté figuríny a tým budili dojem väčšej sily.

Tatárske výboje smerovali zväčša do krajín oslabených vnútornými rozpormi a vošli do dejín ako synonymum krutosti. Keď na krviprelievanie Tatári sami nestačili, nútili zabíjať aj svojich otrokov. O ich ukrutnostiach kolovali neuveriteľné chýry. Aj tá sa napokon stávala súčasťou ich vojenskej „stratégie strachu“. Arabský historik Ibn al-Ásir, ktorý žil v tom čase, o nich napísal: *„Od stvorenia sveta nepostihla ľudstvo hroznejšia katastrofa...“* A hoci farbisté opisy neskorších letopiscov a historikov tatárske pustošenia niekedy aj zveličujú, pohroma, ktorú za sebou zanechali, sa vymykala z rámca ukrutností a násilností, ktoré v stredovekej Európe sprevádzali vojenské ťaženia. A teraz táto hrozba vstúpila na územie Uhorska.

Belo IV. na poslednú chvíľu požiadal o pomoc rakúskeho vojvodu Fridricha Babenberského, pápeža Gregora IX. a nemeckého cisára Fridricha II., no na výzvu reagoval len ten prvý. V napätej situácii rozvášnený dav zavraždil kumánskeho náčelníka Kuthena a začal prepádavať skupiny Kumánov, ktorí prichádzali panovníkovi na pomoc. Kumáni potom spustošili časť uhorského územia a zvyšujúci vnútorný chaos odtiahli do Bulharska. V uhorskom vojsku, ktoré sa schádzalo iba pomaly, vládla slabá disciplína, medzi jednotlivými veliteľmi zase nezhody. Morálku ešte zhoršovala prítomnosť vojvodu Fridricha, ktorý prišiel iba s malým sprievodom. Z nepatrnej zrážky so skupinou Tatárov vyšiel síce víťazne, čoskoro však odtiahol. Medzi uhorskými veľmožmi ešte posilnil nezdravý pocit, že poraziť protivníka nebude ťažké. V tom sa osudovo mylili.

Po prekonaní Karpát a rozprášení oddielov palatína Dionýza postupoval Batuchán na Užhorod, Zemplín a Miškovec (Miskolc) a roztrúsené skupiny jeho predvoja sa rozťahli v širokom okolí, objavili sa aj pri Jágri (Eger), Vacove (Vác), Pešti. Keď sa koncom marca Belo IV. pohol so svojím vojskom v ústrety hlavným tatárskym silám, postupujúc cez Gödölő a Hatvan k Miškovcu, tieto

→ Náčrt bitky
pri rieke Slaná

skupiny dorážali na jeho oddiely, ale zároveň ustupovali k rieke Slaná. Tam sa pripojili k hlavným silám Batuchána, ktoré boli rozložené v lesnatej oblasti medzi riekami Hornád, Slaná a Tisa a na oboch stranách boli zabezpečené prírodnými prekážkami.

Uhorské vojsko sa 10. apríla utáborilo na puste Mohi. Hlboká bahnitá rieka a jej močaristé brehy v blízkosti tábora sa zdali byť dostatočnou zárukou proti náhlemu prepadu. Cez riekku sa klenul most, ktorý Belo IV. nedal strhnúť, ale prikázal ho strážiť. Niektorí vojenský historici z toho vyvodzujú, že azda počítal s tým, že v prípade prajného vývoja situácie zaútočí na druhý breh, kde sa sústreďili Batuchánove oddiely. Neskôr sa ukázalo, že to bola vážna chyba. Ďalším strategickým omylom bolo, že opevnený tábor uhorských vojsk sa rozkladal na pomerne malom priestore a šiatre stáli tak blízko seba, že sťažovali pohyb bojovníkov a rozvinutie do bojových šíkov. Tábor obkolesovali vozy a medzery medzi nimi zaplňovali štíty. Belo IV., ktorý čo-to počul o spôsobe boja Tatárov, sa takto chcel zabezpečiť pred náhlým nočným prepadom. Keď Batuchán videl tábor z druhej strany rieky, údajne takto povzbudzoval svojich bojovníkov: „*Buďte dobrej mysle! Lebo mnoho je síce plemien uhorských, ale nevymknú sa z našich rúk, veď majú zlých vodcov a vladárov. Videl som ich, sú zatarasení ako stádo dobytká zatvorené do stajne.*“ Uhorskí vojaci stavali svoj tábor pred očami Tatárov, ktorí sa skrývali v lesoch na druhej strane rieky a sledovali ich pohyb, takže mali relatívne dobrý prehľad o sile a zložení kresťanských vojsk, kým ich presuny a počet zostávali utajené. Navyše sa velitelia uhorských vojsk správali dosť bezstarostne, pokračovali vo vzájomnom súperení, nenamáhali sa

postaviť stráže pozdĺž celej rieky a dostatočne sa nepresvedčili, či sa dá rieka prebrodiť. Nedobre pôsobil aj fakt, že časť veľmožov svojmu kráľovi ako vojvodcovi nedôverovala.

Večer 10. apríla ruský utečenec z tábora Tatárov varoval Bela IV., že Batuchán chystá útok. Nato dal uhorský panovník posilniť stráže pri moste, ale ďalšie obranné opatrenia sa nekonali. Tatári skutočne ešte v noci podnikli útok na most a zatlačili strážne jednotky, ktoré ho bránili. Zastaviť a odvrátiť tatársky čelný útok sa podarilo až vtedy, keď z tábora vyrazili oddiely kráľovho brata vojvodu Kolomana a arcibiskupa Ugolína. Týmto oddielom sa podarilo časť Tatárov pobiť a časť zahnať do rieky, kde sa väčšina z nich utopila. Potom posilnili stráže pri moste a vrátili sa do tábora, kde zavládla optimistická nálada. Len Koloman a Ugolín udržiavali svoje vojsko v pohotovosti. Čoskoro sa ukázalo, že prvý útok bol iba skúšobným, zastieracím manévrom.

Nadránom 11. apríla nasledoval ďalší tatársky útok, ktorý cez most viedol sám Batuchán. Ten mal odvieť pozornosť od manévru, ktorý spočíval v tom, že ľavé krídlo Tatárov pod velením Subodeja a pravé pod velením Šejbana povie a poníže mosta prejdú brody, prípadne postavia na vhodnom mieste provizórny most a obkľúčia tábor kresťanov. Batuchán prikázal neustále ostreľovať uhorské strážne jednotky pri moste a údajne sem dal doviezť aj sedem katapultov. Ich využívanie si Tatári osvojili od Číňanov. Stráže sa bránili, ale tlak nevydržali a ustúpili. Dovtedy sa prebrodila cez rieku aj veľká časť Tatárov určených na obchvat a začali ostreľovať tábor.

Vojvoda Koloman, arcibiskup Ugolín a majster rádu johanitov Jakub síce sformovali svoje oddiely ako prví a podnikli odvážny protiútok, ale Tatári, ktorí už boli v presile, ich zatlačili späť. Bojovný arcibiskup Ugolín ešte stihol v tábore obviniť panovníka z nedbalosti a veľmožov z ľahostajnosti, ale sformovať uhorské vojská do účinného bojového zoskupenia sa už nepodarilo. Ukázala sa neprezieravosť v spôsobe vybudovania tábora, ktorý bol pri neustálom ostreľovaní Tatármi pritesný na to, aby sa tu rozvinul bojový šík. V celom uhorskom vojsku vypukol zmätok. Koloman, Ugolín a Jakub sa pokúsili o posledný zúfalý výpad, ale v nerovnom boji so zjavnou presilou majster johanitov padol a obaja ďalší velitelia utrpeli zranenie. Ich okyptené sily sa opäť stiahli do tábora. Tým bolo rozhodnuté o výsledku bitky.

Tatári krúžili okolo tábora, ostreľovali ho ohnivými šípami a hádzali doň horiace fakle. Tí, ktorí zostali bojovať a pokúšali sa aspoň draho predať svoje životy, zahynuli. Tí, ktorým sa podarilo vyraziť z tábora, boli okrem malých výnimiek pobití. Tatári totiž

↑ **Tatársky
lukostrelec**
(čínska kresba)

vo svojich obkľučujúcich radoch uvoľnili priechody, v ktorých unavené, otrasené a v neporiadku ustupujúce skupinky ľahko dobýjali alebo zatlačili do močiarov. Ich hlavným cieľom pri využití tejto taktiky bolo zajať uhorského kráľa.

Ten však predvídavo neutekal tým smerom ako väčšina, ale spolu so svojou družinou prerazil zvierajúcu obruč Tatárov na severozápade a cez Gemer sa mu podarilo dôjsť do Nitry, pričom iba vďaka osobnej statočnosti svojho malého sprievodu vyviazol z rúk Tatárov, ktorí ho prenasledovali. Synovia Ivánku Ondrej a Tomáš z rodu Huntovcov-Poznanovcov mu totiž nezištne dali svojho čerstvého koňa a sami unikali pred Tatármi peši. Tomáša Tatári stáli. Belo IV. si v Nitre pribral posily z hradnej posádky a uchýlil sa do Viedne k rakúskemu vojvodovi Fridrichovi. Ten sa nerozpakoval využiť jeho neľahké postavenie a za staršie dlžoby od neho vymohol do zálohy Šopronskú, Mošonskú a Bratislavskú stolicu a obral ho aj o niektoré osobné cennosti. Belo IV. potom odišiel do Záhrebu a svoj útek pred Tatármi ukončil v dalmátskom Trogire.

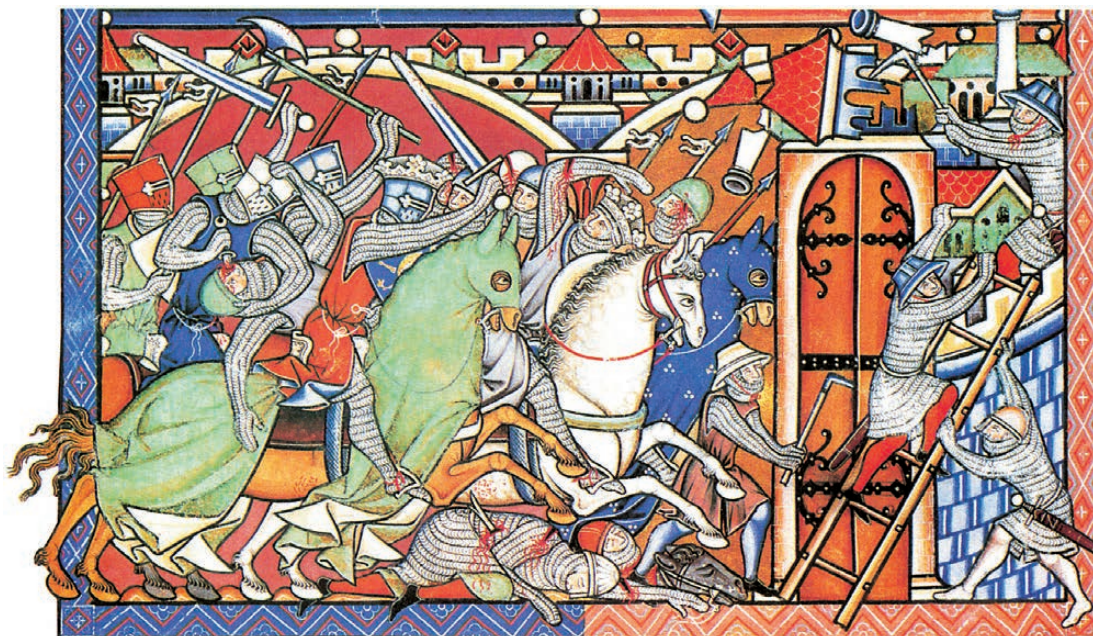
Výsledok bitky pri rieke Slaná bol strašný. Podľa dobových správ boli polia na dva dni cesty od bojiska posiate telami padlých. Zo 65-tisícového uhorského vojska sa zachránil iba malý zlomok. Varadínsky kanonik Rogerius píše: „Mŕtvi ležali bez hláv, dosekaní na cestách i mimo ciest ako skaly v kameňolome. Na lúkach sa široko-ďaleko prehánali osedlané zdivené kone s uzdami bez pánov.“ A hrôzy sa pre obyvateľov Slovenska iba začali.

„Šikmooké nebezpečenstvo“, ako o tom neskôr písali autori historických prác, sa vo viacerých prúdoch rozlialo najmä v rovinatejších

častiach krajiny. A neboli to iba víťazi od rieky Slaná. Batuchán ešte pred príchodom do Uhorska rozdelil svoje voje. Jeden z týchto prúdov pod velením Orduchána (chán Ordu) postupoval cez územie Poľska do Sliezska. Tu pri Lehnici sa im postavil na odpor sliezsky knieža Henrich II. Pobožný. Tatári využili prevahu svojho ľahkého jazdectva a 9. apríla 1241 jeho vojsko na hlavu porazili, v boji padol aj knieža. Nepokračovali však ďalej na západ, ale obrátili sa na juh, rozvrátili časť Moravy a cez karpatské priesmyky prešli na Považie, aby sa spojili s hlavnými silami Batuchána. V pásme svojho postupu spustošili celé juhozápadné Slovensko. Trenčín sa síce ubránil, ale jeho okolie ľahlo popolom.

Začiatkom roka 1242 pri Ostrihome Tatári prekročili zamrznutý Dunaj, ich prúdy sa spojili a spoločne pokračovali v plienení. Pri prechode cez Dunaj využili vojnovú leš, ktorá bola pre nich typická. Pretože nevedeli, či ľad na rieke poniže Ostrihoma je dostatočne silný, aby uniesol ich jazdectvo, a navyše Ostrihomčania pri brehoch rieky na svojej strane ľad pravidelne rozbíjali, nechali Tatári na ľavom brehu rieky voľne sa popásaf dobytok a pobeňovať kone. Sami sa stiahli do lesov a niekoľko dní vyčkávali. Ostrihomčania, ktorí nemali potravín nazvyš, sa po niekoľkých dňoch odvážili prejsť cez zamrznutý Dunaj a dobytok zahnali do mesta. Tým sami potvrdili, že ľad je dostatočne pevný aj na prechod tatárskeho jazdectva. Podobné úskoky Tatári používali veľmi často.

↓ Boje rytierov
pod hradbami
(Križiacka
rytierska
Biblia
Ľudovíta IX.)

↑ Obliehanie pevnosti Tatármi
(perzská miniatúra zo 14. storočia)

Výčiny Tatárov v ničom nezaostávali za zvestami, ktoré im predchádzali. Plienili, vypaľovali, zabíjali ženy i deti, mladých i starcov, tých, ktorí sa bránili, aj tých, ktorí sa poddali. Keď sa podľa stredovekého kresťanského zvyku v niektorých obciach ľudia pokúšali zachrániť v kostoloch, Tatári bez váhania zapálili kostoly i s ukrývajúcimi sa ľuďmi. Mnohých vzali do zajatia a čakal ich krutý osud. Zachránili sa najmä tí, ktorým sa podarilo skryť v ťažko dostupných hornatých, lesnatých či močaristých oblastiach alebo ktorí sa včas uchýlili do pevnejších, murovaných hradov. Na území Slovenska medzi najznámejšie murované hrady, ktoré vzdorovali Tatárom, patrili Bratislava, Komárno, Nitra, Trenčín, Filakovo, Abovský Novohrad.

Na niektorých miestach sa obyvatelia postavili aj na odpor, nárýchlo budovali kamenné opevnenia, zhromažďovali zbrane, zachraňovali dobytok a obilie. V krajine však už nebolo organizovanej sily, ktorá by Tatárom mohla klásť účinný odpor. Očitý svedok o dôsledkoch ich vyčíňania napísal: *„Do neba trčia ohorené trámy dedín a miest... v krajine sa neseje, nepracuje... biele lebky a kosti mŕtvych lemujú zarastené a neudržiavané cesty.“* Hoci Tatári sa vyhýbali horským oblastiam Slovenska, niektoré ich oddiely prenikali aj tam. Vojská Orduchána spustošili územie pozdĺž Váhu a Hrona až po Zobor pri Nitre. V porovnaní s rovinatými krajmi dnešného Maďarska však mali obyvatelia predsa len lepšiu možnosť záchrany v hlbokých lesoch. Napriek tomu Tatári vyplienili Zemplín, Abov, Gemer, Turňu, vyvraždili ich obyvateľstvo a vpadli aj na Spiš, vypálili kláštor v Jasove a predpokladá sa, že došli až po Prešov. Podľa neskoršieho prepočtu historikov tatárske plienenie znížilo počet obyvateľstva krajiny takmer o polovicu. Ich nemilosrdné vyčíňanie malo totiž aj ďalšie katastrofálne následky, predovšetkým hlad a následné epidémie, ktoré pri nedostatku potravín, ako aj hygieny kosili medzi tými, ktorí vpády Tatárov prežili.

Pustošenie Tatárov trvalo niečo vyše roka do leta 1242. Ich odchod bol náhly. Batuchán dostal správu o smrti veľkého chána Ogotaja (Ögedej) a pretože jeho vyhliadky na nástupníctvo neboli malé, ponáhlal sa na zasadnutie veľkého churalu, ktorý mal rozhodnúť o tom, kto nastúpi na miesto zomretého. Svoju úlohu zohralo aj to, že Batuchánov najväčší sok chán Kujuk mohol v prípade jeho neprítomnosti ohroziť jeho výdobytky v západnej Ázii. Tatári ustupovali vo viacerých prúdoch a aj pri odchode pokračovali v pustošení a odvážaní zajatcov. Vyslanec pápeža Inocenta IV. sa ešte po niekoľkých desaťročiach stretol v Ázii s otrokmi, ktorých so sebou Tatári odviekli z Uhorska.

Po odchode Tatárov sa Belo IV. vrátil a vyvinul značnú aktivitu na obnovu Uhorského kráľovstva. Oveľa ústretovejším sa stal voči uhorskej šľachte, nepokračoval v obmedzovaní ich pozemkového vlastníctva, sám viacerých obdaroval a všemožne podporoval obranyschopnosť krajiny. Počas jeho panovania došlo k prestavbe organizácie obrany krajiny, ktorá sa opierala o rozšírenú sieť kamenných hradov. Prikázal opevňovať staré stoličné hrady a podporoval šľachtu v jej úsilí stavať nové hrady. Tie už boli premyslene budované na strategicky výhodných miestach a dochádzalo aj k ich vnútornej prestavbe. Ukázalo sa totiž, že účinným obranným prostriedkom proti Tatárom boli práve takéto obranné centrá. Belo IV. tiež podporoval osídľovací proces, do vyludnených oblastí povolával nových osadníkov, ktorí dostávali určité výhody. Pokračoval aj v udeľovaní výsad rôznym lokalitám a posilňoval mestá.

Počas svojho života viedol Belo IV. viaceré vojny, jednak so svojím vládychtivým synom Štefanom, jednak s rakúskym vojvodom Fridrichom II., ako aj s českým kráľom Přemyslom II. Otakarom. V roku 1261 uzavrel s českým kráľom mier a dal mu za manželku svoju vnučku Kunigundu (Kunhutu). Tým sa zahraničnopolitické pomery znormalizovali. Belo IV. zomrel roku 1270. A hoci v bojoch s Tatármi nemal úspech, po ich odchode sa veľkou mierou zaslúžil o budovanie krajiny.

„Keď sa chystajú do vojny, vysielajú dopredu predvoje, ktoré so sebou nenesú nič iné, len svoje kone, šiatre a zbrane. Tie nerabujú, nepodpaľujú domy, nekántria zvieratá, len zraňujú a zabíjajú ľudí alebo ich aspoň prinútiť utiecť. Ale oveľa radšej ich vraždia, než nútiť na útek. Po nich nasleduje armáda; tá spustoší všetko, čo sa jej postaví do cesty, a majetnejších ľudí zajme alebo povraždí.“

(JOHANNES DE PLANO CARPINI: HISTÓRIA MONGOLOV)

„V tom čase, totiž roku Pána 1241, vtrhli do krajiny s päťstotisíc bojovníkmi Tatári a spôsobili nielen v uhorskej krajine, ale aj v Poľsku, Sliezsku i v ďalších krajinách veľkú pohromu a biedu drancovaním, zabíjaním, väznením a požiarimi. Kráľ Belo začal proti nim bojovať a bol porazený. A zničené bolo všetko vojsko krajiny. Kráľa zahnali až k moru, jeho brata Kolomana zabili. Tatári zostali v krajine tri roky a v tom čase nikto nemohol orať ani siať, a preto po ich odchode zomieralo od hladu viac ľudí, než ich bolo vtedy zabitých a zajatých. Nastal taký veľký hlad, že matky jedli svoje deti a ľudia boli nútení jesť namiesto múky hlinu...“

(SPIŠSKOSOBOTSKÁ KRONIKA)

← Zrážka
obrných
rytierov (dobová
iluminácia)

BITKA PRI ROZHANOVCIACH A MATÚŠ ČÁK TRENČIANSKY

Malá obec na východnom Slovensku Rozhanovce, ležiaca v Košickej kotline necelých 12 kilometrov severovýchodne od Košíc, sa začiatkom druhého decénia 14. storočia natrvalo zapísala do dejín Slovenska. 15. júna 1312 sa tu odohrala bitka, ktorú s určitými obmedzeniami môžeme označiť za vyvrcholenie krvavého zápasu medzi kráľovskou mocou na jednej strane a dravými ambíciami popredných reprezentantov odbojných oligarchov z rodu Abovcov a Matúša Čáka, nazývaného Trenčiansky, ako aj ich prívržencov na strane druhej. Táto bitka, z ktorej víťazne vyšla kráľova strana, znamenala nielen určitý zlom v postavení

↑ **Matúš Čák**
(malba
M. Regitka
podľa
J. B. Klemensa)

najmocnejšieho oligarchu tých čias Matúša Čáka a posilnenie postavenia panovníka, ale prinášala so sebou aj psychologický efekt v podobe prehodnocovania postojov viacerých uhorských šľachticov, ktorí dovtedy slúžili Matúšovi Čákovi z donútenia a z obavy o svoje majetky a životy. Z vojenského hľadiska bola ukážkovou stredovekou rytierskou bitkou v uhorských podmienkach. Jej rozbor dáva širokú možnosť pochopenia voľby terénu, rozloženia vojsk pred bitkou, taktiky samotného boja, organizácie a zloženia vojsk, výzbroje, výstroja a predovšetkým osobitosti rytierskeho spôsobu boja.

Rozhanovská bitka nepriťahovala iba kronikárov a historikov, ale aj predstaviteľov našej kultúrnej a politickej minulosti. Jonáš Záborský (1812 – 1876) o nej napísal drámu *Bitka u Rozhanoviec* a v súvislosti s Matúšom Čákom o nej s neskrývanou nostalgiou a romanticky podfarbeným nádychom písali aj ďalší slovenskí národovci, literáti, publicisti. Samotného Matúša Čáka, ktorý sa, mimochodom, na tejto bitke osobne nezúčastnil, spomínané opisy často glorifikovali a niektoré jeho činy pretavovali do skreslenej podoby zástancu Slovákov a bohatiera slovenskej národnej minulosti. Skutočnosť, že tieto romantické predstavy prenikli v 19. storočí čiastočne aj do slovenskej historiografie, má svoje logické zdôvodnenie.

V období ťažkého národného útlaku a boja o identitu národa sa slovenskí vlastenci usilovali sústrediť pozornosť na tie obdobia našich dejín a na tie udalosti a osobnosti z minulosti, ktoré by podporili ich politické a kultúrne úsilia smerujúce k obhájeniu práva na národnú existenciu a tým aj historickoprávneho nároku na územie, kde odpradávna žili Slováci. Takto sa aj tzv. Matúšova zem, ktorá sa s určitými posunmi rozprestierala od rieky Moravy po Zvolenský les a od moravsko-sliezskych hraníc po Dunaj a tvorila etnicky vcelku uzavretú enklávu v mnohonárodnostnom Uhorsku pod žezlom mocného oligarchu, stala akýmsi symbolom národnoobránných a národnoemancipačných snáh Slovákov. Historická skutočnosť však bola iná a pre Matúša Čáka ako osobnosť nie lichotivá. Táto kontroverzná postava však nesporne výrazne ovplyvnila dejiny Slovenska.

S príslušníkmi rodu Čákovcov, ktorí sa členili až na dvanásť vetiev, sa v historických prameňoch stretávame od začiatku 13. storočia. Prvý známejší člen trenčianskej vetvy tohto rodu sa ako vyšší dvorský úradník Bela IV. objavuje v písomnostiach z roku 1235.

← Rytier v plnej
turnajovej
zbroji (knižná
ilustrácia
z 19. storočia)

Aj otec Matúša Čáka dosiahol vysoké dvorské hodnosti. Od neho a od svojho strýka zrejme zdedil Matúš nielen majetky, rozsiahlu familiaritu, ale aj bojovnú, násilnícku, chamtivú a panovačnú povahu. Roku 1291 spolu s bratom Petrom podporoval mladého kráľa Ondreja III. proti rakúskemu vojvodovi Albrechtovi. Dobyl pre kráľa Bratislavu a pomohol mu pokoriť pánov z Kyseku (Kőszeg), ktorí zabrali značný kus kráľovského majetku a kontrolovali aj okolie Bratislavy. Za svoje služby bol vymenovaný za bratislavského župana a neskôr uhorského palatína a sudcu Kumánov. Tieto vysoké hodnosti však využíval na svoje obohacovanie a osobné ciele, predovšetkým zhromažďovanie majetku. Koncom roka 1296 získal aj hrad Trenčín, kde si vybudoval honosné sídlo, a postupne obsadzoval majetky najvplyvnejších šľachtických rodov na západnom

Slovensku. Roku 1299 sa Ondrej III. pokúsil vojensky zastaviť rozmach jeho moci, ale bez väčšieho úspechu.

Po smrti Ondreja III., ktorým vymrel po meči rod Arpádovcov, sa rozpútal zdĺhavý boj o korunu a moc, ktorý mocní feudáli typu Matúša Čáka naďalej využívali pre vlastné záujmy. O trón sa postupne uchádzali traja kandidáti. Prvým bol syn českého kráľa Václava II., maloletý Václav III., ktorý si uhorskú korunu nárokoval ako snúbenec jedinej dcéry Ondreja III. Alžbety. Druhý – Karol Róbert z Anjou, syn Ondrejovej sestry, bol podporovaný pápežom. Tretím bol Oto Bavorský, z matkinej strany vnuk Bela IV., syn kniežata z Dolného Bavorska, ktorý podnikol za uhorskou korunou vskutku dobrodružnú cestu. Všetci hľadali podporu uhorskej šľachty, ktorá túto situáciu využívala vo vlastný prospech a všemožne sa obohacovala.

Matúš Čák sa v prvých fázach vnútorného boja o trón postavil na stranu Václava a prispel k jeho víťazstvu nad Karolom Róbertom pri Ostrihome i k jeho korunovácii v Stoličnom Belehrade (Székesfehérvár). Bol na čele posolstva, ktoré v Hodoníne dohodlo s Václavom II. podmienky nastolenia jeho syna na uhorský trón, a poskytol ozbrojený sprievod Václavovi III. pri jeho korunovačnej ceste do Stoličného Belehradu. Za túto podporu ho Václav III. (ako uhorský kráľ Ladislav V.) potvrdil vo funkcii uhorského palatína a daroval mu majetky, ktoré si predtým Matúš už násilím privlastnil. Z nich najväčší význam malo trenčianske panstvo a Nitrianska stolica.

Vnútorné rozpory v Uhorsku sa však ďalej prehľbovali. Keď pápež Bonifác VIII. neuznal korunováciu Václava III. a pápežskou bulou pohrozil tým, ktorí by i naďalej podporovali jeho záujmy, od nedávno korunovaného kráľa začali odpadávať jeho prívrženci, medzi nimi aj Matúš Čák. K prudkému ochladeniu vzájomných vzťahov prispel zrejme aj fakt, že Václav už pomaly nemal z čoho rozdávať majetky. Osihoteného syna musel zachraňovať otec Václav II., ktorý vtrhol do Uhorska a odviezol mladého panovníka aj s korunovačnými klenotmi do Čiech. Pri ústupe z Uhorska ho spolu s vojskami Karola Róberta a rakúskeho vojvodu Rudolfa znepokojovali aj vojská Matúša Čáka. Ten o nejaký čas dokonca vpadol na Moravu, a využijúc vnútornú anarchiu, zaútočil na Forgáčovcov (Forgách) a zmocnil sa ich rodového hradu Gýmeš (Jelenec). Svoje ruky začínal dokonca vzťahovať aj na cirkevné majetky. V tom čase ho už nachádzame medzi prívržencami Karola Róberta, hoci čoskoro sa ukázalo, že i tu išlo skôr o taktizovanie.

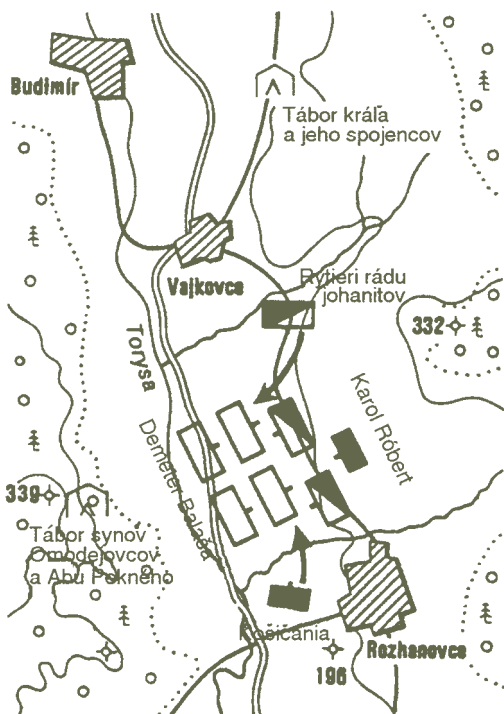
S uhorskou korunou to nemal ľahké ani Oto Bavorský. Hoci sa mu po tom, čo mu ju odovzdal český kráľ, podarilo tajne dostať

do Uhorska, kde ho v Stoličnom Belehrade roku 1305 čanádsky biskup Anton korunoval za uhorského kráľa, podporu u uhorskej šľachty nenašiel. Načas ho dokonca väznil sedmohradský vojvoda Ladislav Kán, o ktorého pomoc a dcéru sa uchádzal. Po čase sa mu podarilo ujsť a bol nútený opustiť Uhorsko. Svätoštefanskú korunu si vládca Sedmohradska ponechal u seba. Roku 1308 sa znechutený Oto nároku na uhorský trón vzdal.

Karol Róbert bol za uhorského kráľa korunovaný dokonca trikrát. Pri prvej korunovácii pri Ostrihome i pri druhej v Budíne však Matúš Čák nebol prítomný. Pápežská stolica poverila kardinála Gentilisa, aby sa pokúsil skonsolidovať pomery v Uhorsku a získať späť svätoštefanskú korunu. Gentilis sa sústredil na rokovanie s Matúšom Čákom a dostal jeho opätovný súhlas na podporu Karola Róberta. Oligarcha za to získal viaceré výhodné funkcie. No keď Karolovi Róbertovi roku 1310 v Stoličnom Belehrade položili na hlavu pravú svätoštefanskú korunu, Matúš Čák opäť chýbal. Aby si uchoval svoju samostatnosť, odmietol panovníka sprevádzať aj na jeho ceste do Sedmohradska. Využívajúc rozháranú situáciu v krajine, naďalej prepádaval majetky svojich odporcov, nevynímajúc ani majetky cirkvi, kráľa a jeho servientov. Drancoval

↖ **Bitka pri Rozhanovciach**
(Viedenská maľovaná kronika)

↓ **Náčrt bitky pri Rozhanovciach**

→ Pasovanie
za rytiera na
bojisku (kresba
zo 14. storočia)

dediny, vyháňal z nich poddaných a svojich stúpcov nabádal na podobné akcie. Z dohody s panovníkom, podľa ktorej sa zaviazal odoberať šľachte a zemanom neprávom nadobudnuté kráľovské majetky a vracať ich kráľovi, dodržiaval iba prvú časť. Roku 1311 podnikol dokonca lúpežné nájazdy do okolia Vacova (Vác) a k bránam Budína, kde sa práve zdržiavala kráľovná.

Po týchto trúfalých akciách ho kráľ pozbavil najvyšších hodností a kardinál ho dal do cirkevnej kliatby. Nad jeho územím vyhlásil interdikt – zákaz vykonávať bohoslužby a udeľovať sviatosti. V tom čase to bola jedna z najsilnejších zbraní cirkvi, ale u Matúša Čáka vyvolala opačný efekt. Zakázal zverejniť kliatbu, neposlušných kňazov vyhnal, nitrianskeho biskupa prinútil, aby mu zložil sľub vernosti a svojim prívržencom prikázal drancovať majetky Ostrihomskej kapituly. Jeho moc v tom období bola skutočne impozantná. Postupne mu patrilo viac než 50 hradov a v čase jeho najväčšej slávy jeho država obsiahla územie 14 stolíc, do ktorých patrilo do 500 dedín. Spomienky na tzv. Matúšovu zem sa zachovali nielen v ústnej tradícii, ale i v písomných prameňoch. Jeho zvrchovanosť uznali aj mnohé významné šľachtické rody a mestá a dodávali mu vojakov. Vydrižoval si nákladný dvor a dával sa titulovať knieža. K dobru Matúša Čáka však treba pripísať, že chránil a zveľadoval svoje majetky a v rámci nich dbal na zachovávanie poriadku a právnych zvyklostí, z čoho do určitej miery mali osoh aj jeho poddaní a familiári.

Vnucovanie svojej vôle, porušovanie sľubov a dohôd, autoritívne vystupovanie, potláčanie akéhokoľvek odporu, rozširovanie osobnej moci násilím, zastrášaním, intrigami a podplácaním

bolo v tom čase takmer bežným javom v kruhoch uhorských feudálov. V tomto smere nebol výnimkou ani Omodej z rodu Abovcov, jeden z najbližších spojencov Matúša Čáka, ktorý vlastnil veľké majetky na východnom Slovensku v Abovskej, Šarišskej, Spišskej, Zemplínskej, Užskej a Sabolčskej stolici. Bol aj spišským županom. Spočiatku tiež patril medzi prívržencov protikandidátov Karola Róberta, neskôr prešiel na jeho stranu, čo mu však nebránilo ponechať si kráľovské majetky. Vzmáhajúce sa Košice boli trňom v oku tohto veľmoža. Dostal sa s nimi do sporu a keď v potýčke s košickými mešťanmi v septembri 1311 zahynul, jeho dvoch synov Košičania uväznili. Rodina sa obrátila o pomoc k panovníkovi, no ten podporil košických mešťanov a jeho komisári prinútili Omodejovcov podpísať zmluvu, ktorá v podstatnej miere obmedzovala ich výsadné postavenie na východnom Slovensku a nútila navrátiť kráľovi a mestu neprávom zabraté majetky.

Omodejovi synovia navonok tieto podmienky prijali, ale čakali na vhodnú chvíľu na odvetu. Čoskoro uzavreli s Matúšom Čákom dohodu a otvorene sa postavili proti panovníkovi. Začiatkom jari 1312 využili neprítomnosť kráľovských vojsk a zaútočili na Blatný Potok (Sárospatak), ktorý vyplienili. V ďalších aktivitách neuspeli, lebo miestna šľachta, verná panovníkovi, vystúpila so zbraňou v ruke na ochranu jeho majetku. Keď však Karol Róbert pritiahol v apríli 1312 na východné Slovensko, aby tu upevnil svoje postavenie a pomohol Košičanom, narazil už na alianciu Matúša Čáka a šiestich Omodejových synov.

↖ **Boj rytierov**
(francúzska
knižná
iluminácia
z polovice
14. storočia)

↓ **Boj
ťažkoodencov
s lučištníkmi**
(kolorovaná
perokresba
z druhej polovice
14. storočia)

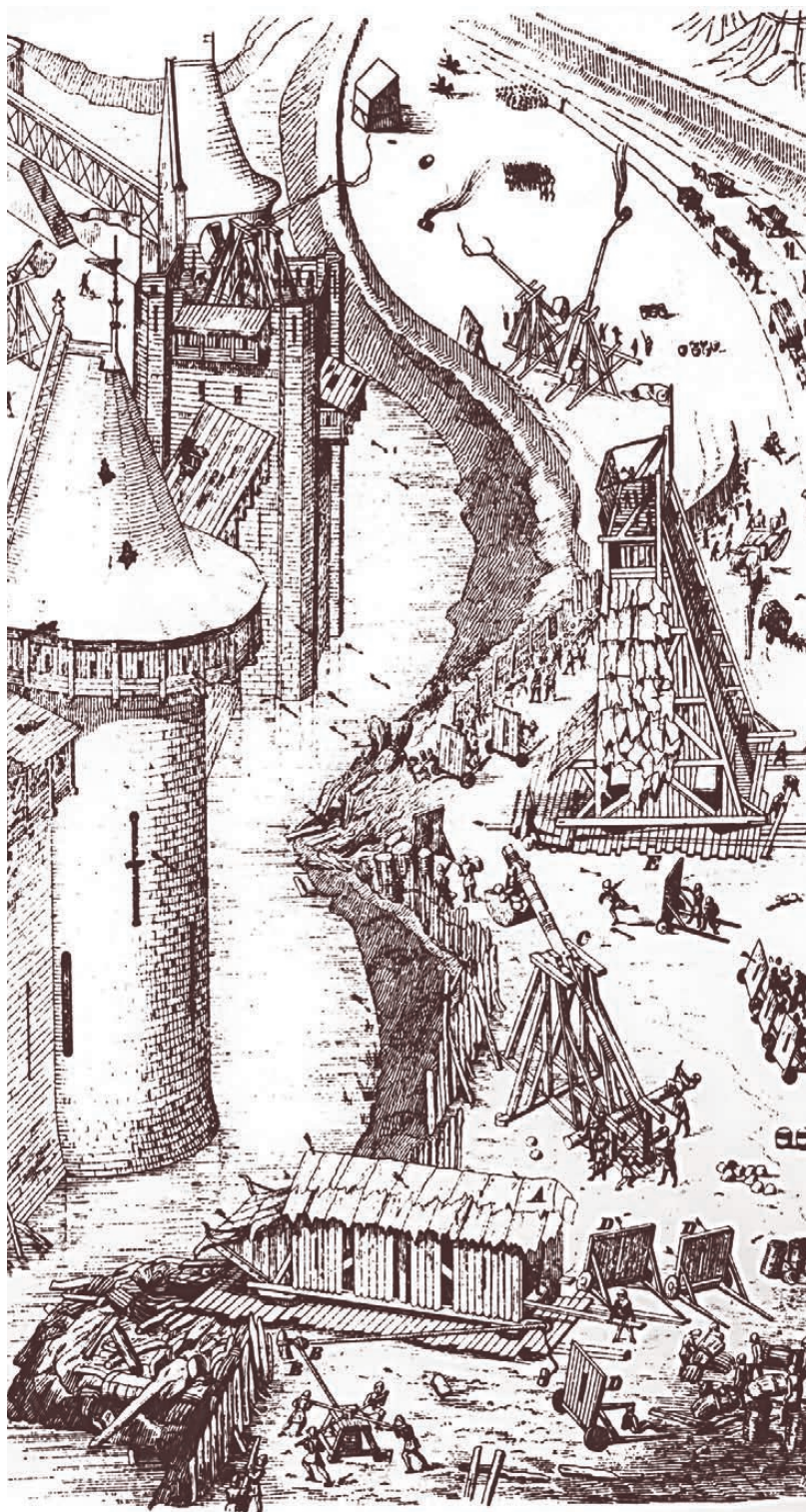
Panovník najprv posilnil posádku Košíc a potom obklúčil Šarišský hrad, ktorý bránil spojenec Matúša Čáka a Omodejovcov, niekdajší bratislavský a zvolenský župan Demeter z rodu Balašovcov (Balassa). Hrad mal výhodnú strategickú polohu, dostatok pitnej vody a Demeter sa udatne bránil. Asi po mesiaci márneho obliehania sa kráľ dozvedel, že na pomoc obliehaným prichádza posla vyslaná Matúšom Čákom. Podľa súvekých správ malo ísť o 1 700 vycvičených kopijníkov. Velil im Aba Veľký, nazývaný tiež Pekný, pochádzajúci z hlohovskej vetvy Abovcov.

Aby sa nedostal medzi dva ohne, Karol Róbert sa prezieravo stiahol na Spiš a usídlil sa v Levoči, kde mal podporu miestnej šľachty i meštianstva. Tu si doplnil svoje vojsko o ozbrojencov zo spišských Sasov. Bojová sila jeho vojsk tým značne vzrástla. Omodejovci a Čákové vojská využili kráľov ústup a obklúčili Košice. To už sa však Karol Róbert pohol pozdĺž horného toku Hornádu k ich táboru.

Keď sa Omodejovci, Aba Veľký a Demeter dozvedeli o pohyboch kráľovských vojsk, zanechali obliehanie Košíc a rozhodli sa prijať boj v poli. Lesy rozprestierajúce sa na západnej strane Košíc robili terén nevhodným na boj, preto kráľ obišiel svojich protivníkov z juhu a pohol sa smerom k Rozhanovciam. Torysa tu tečie v nevelmi širokom, mierne sa zvažujúcom údolí, kde sa dal rozvinúť bojový šík a využiť úderná sila ťažkého jazdecktva. Obe nepriateľské vojská sa snažili zaujať čo najvýhodnejšie postavenie. V tomto

↓ Boj Uhrov
s cisárom
Henrichom III.
(Viedenská
maľovaná
kronika)

← Technika
obliehania
pevnosti
v 13. storočí
(Viollet-le-Duc:
Dictionnaire du
mobilier français)

↑ **Dobýjanie
hradu
v 14. storočí**
(Chronique de
France, 1370)

úsilí boli úspešnejší kráľovi protivníci, ktorí sa rozvinuli na úpätí kopca pri Toryse. Karolovi Róbertovi nezostalo iné, ako zaujať bojové postavenie v údolí.

Starší slovenský historik ovplyvnený romantizujúcimi predstavami štúrovcov Franko Vítazoslav Sasínek takto opisuje nástup Omodejovcov: „No bol to z vršku od Vajkoviec úžasne pekný pohľad na tie nesčíselné vojenské čaty, v jíchžto zbrani a brnení jasali sa rannie lúče slnka; zďaleka vyzerali tie v úzkej doline z oboch strán Torysy na juh sa posúvajúce voje ako dajaké predpotopné obrovské plazy, ako mihotaví, ligo-tavými šupinami pokrytí hadi, ktorí zakrádajú sa jeden na druhého, aby sprobavali svoje sily, ktorý ktorého prevládze, znivočí.“

Boj sa začal na úsvite 15. júna 1312. Prvá zrážka Demetrových a Abových vojsk so silami Karola Róberta bola mimoriadne silná

a účinná. Kronikár túto bitku opisuje ako najstrašnejšiu od porážky pri rieke Slaná. Demeter, Aba Veľký a Omodejovci dúfali, že prvým úderom rozhodnú osud bitky vo svoj prospech, a preto ho usmernili proti tej časti kráľovských vojsk, kde sa týčila jeho zástava. Jonáš Záborský pôsobivými prostriedkami dramatického umelca takto opisuje prvý nápor:

*„Desný pohľad! Vrazili do seba ako protiletné víchrice.
Všade štrngot šablí, praskot kopij, hvizd letiacich smrtonosných šípov,
dunenie pod buzogáňmi štítov, kriek, vresk ľudí a erdžanie koní.
Zem sa trasie, akoby sa hcela preboriť pod hrôzami zápasu.“*

Prvá fáza bitky nasvedčovala, že korunovaný panovník utrpí veľkú porážku a sám sa dostane do zajatia alebo zahynie v boji. Demeter so svojou družinou nebezpečne dorážal na rytierov zoskupených okolo kráľa a v boji muža proti mužovi viacerí z najbližšej družiny panovníka, medzi nimi aj jeho zástavník, padli. Ako to v takýchto prípadoch v stredoveku bolo častým javom, každú chvíľu sa mohlo stať, že kráľovské vojská sa po páde kráľovskej štandardy pod silným tlakom nepriateľa dajú na útek. Sám panovník, ako to vyplýva z jeho neskoršieho vyjadrenia zachyteného kronikárom, zrejme bitku pokladal za rozhodnutú. A to vo svoj neprospech. V tej najkritickejšej chvíli však došlo k prekvapivému obratu. Karol Róbert v ňom neskôr videl zásah Božej prozreteľnosti, no príčiny náhlej zmeny boli oveľa prozaickejšie a bolo ich viac.

Zatiaľ čo Demeter so spojencami vyvíjal maximálny tlak na tú časť vojsk, kde viala kráľova zástava, rytieri rádu johanitov, ktorí bojovali na krídle bojovej zostavy panovníka, srdnato odolávali. Boli to vo vojnách zocelení bojovníci, ktorí dostali príkaz priamo z Vatikánu podporovať uhorského kráľa. Vidiac nepriaznivú situáciu okolo panovníka, stočili svoj šík a dorazili práve včas, aby zabránili najhoršiemu. Kráľ od tej chvíle už bojoval pod ich zástavou. V tých chvíľach padli vodcovia omodejovských a Matúšových vojsk Aba i Demeter, ako aj Omodejovi synovia Dávid a Mikuláš. To zlomilo oduševnenie Omodejovcov a vlialo novú nádej do bojovníkov zoskupených okolo Karola Róberta. Rozhodujúci zlom v bitke priniesol útok spišských Sasov a Košičanov, ktorí vpadli do boku bojujúcich kráľových protivníkov, kde zavládol zmätok. Bojové šťastie sa usmialo na Karola Róberta. Stal sa víťazom bitky, o ktorej kronikár napísal, že taká ukrutná „sa v Uhorsku neprihodia od čias Tatárov“.

Bitka znamenala určitý zlom vo vývoji situácie v krajine a upevnila postavenie Karola Róberta. Ten po víťazstve štedro rozdeľoval majetky svojich protivníkov tým, ktorí ho podporovali a získaval na svoju stranu aj bývalých Matúšových prívržencov. Svojho najväčšieho rivala však pokoriť nedokázal. Hoci Matúš Čák do určitej miery obmedzil svoj vplyv na okraj východných hraníc vlastného panstva a časom prišiel aj o Komárno a Zvolenskú stolicu, nezávislosť svojej dŕžavy si v zásade zachoval až do smrti. Odrazil aj útok českého kráľa Jána Luxemburského a významnú zmenu pomerov nepriniesla ani jeho opätovná exkomunikácia. Zomrel 18. marca 1321 na Trenčianskom hrade. Samotný Trenčín získal Karol Róbert až po jeho smrti po mesačnom obliehaní.

↓ **Boj obrnených
rytierov**
(Codex Balduini
Treviensis, 1350)

„Roku Pána 1312 obliehal kráľ Karol so svojimi silami kráľovský hrad nazvaný Šariš, ktorý vlastnil z poverenia veľmi mocného veľmoža Matúša Mikulášov syn Demeter. Tento Matúš, Petrov syn z Trenčína, poslal na pomoc Demetrovi [do boja] proti kráľovi tisícšesťdesť kopijníkov z radov žoldnierov a takmer celú svoju vojenskú moc, aby silným náporom zahnal kráľa čo najďalej od hradu. Za veliteľov vojska určil spomínaného Demetra a Abu, nazývaného Pekný alebo Veľký. Keď sa kráľ dopočul o ich príchode, nazdával sa, že sa im nemôže postaviť na odpor, a preto odtiahol na Spiš. Spišiaci mu ochotne dali jazdcov i pešiakov, s ktorými by sa kráľ už väčší odvážil napadnúť svojich nepriateľov. Medzitým však tí začali dobýjať mesto Košice... Keď im zvedovia ohlásili kráľov príchod, zanechali mesto a smelo vyrazili proti kráľovu vojsku... V piatok na sviatok mučeníkov sv. Víta a Modesta [sa odohrala] na stráni vrchu veľmi krutá bitka, aká sa v Uhorsku neprihodia od čias Tatárov... Hoci na strane kráľa padli mnohí, jednako získal slávne víťazstvo. Veríme a vyhlasujeme, že to bolo Božie dielo.“

(VIEDENSKÁ MALOVANÁ KRONIKA)

↑ **Država**
Matúša Čáka
Trenčianskeho
(1311 – 1312)
 (podľa R. Marsinu)

→ Prijímanie
pod obojím
v husitskom
vojsku
(ilustrácia
F. Jeneweina)

SPANILÉ JAZDY HUSITOV NA SLOVENSKO

Husitské hnutie, ktoré po roku 1419 zachvátilo Čechy, bolo jedným z najväčších protifeudálnych revolúcií tých čias v Európe. Predchádzalo mu dlhodobé úsilie o reformu cirkvi, ktoré vyústilo roku 1415 do mučeníckej smrti Jána Husa v Kostnici a o niekoľko rokov do ozbrojeného zápasu s panujúcou mocou. Husitské hnutie vytvorilo prajné podmienky na nový spôsob vedenia boja, s ktorým si ťažkopádne feudálne vojenstvo dosť dlho nevedelo poradiť, a dlhodobo ovplyvnilo vývoj vojenstva nielen v Čechách, ale aj v okolitých krajinách, Uhorsko nevynímajúc.

Základnou charakteristickou črtou husitského vojenského umenia bolo obratné manévrovanie, ktoré zabráňovalo nepriateľovi sústrediť sily na rozhodujúcom mieste a v rozhodujúcom čase, a umožňovalo nanucovať mu svoj vlastný taktický zámer. Jeho súčasťou boli na tie časy nezvyčajne rýchle pochody, nástup

do boja priamo z pochodu, dobrá súčinnosť jednotlivých druhov zbraní, t. j. jazdeckta, pechoty, delostrelectva a bojových vozov, pod velením schopných veliteľov. Rýchle a presné rozhodovanie veliteľov, znalosť terénu, dobrá prieskumná činnosť, sústredenosť útoku na rozhodujúci strategický bod boli ďalšími predpokladmi úspechu v boji. Husiti uskutočňovali vojenské akcie bez ohľadu na dennú či nočnú hodinu, mali vysokú bojovú morálku a vyznačovali sa schopnosťou donútiť nepriateľa k bitke na vopred vyhladenom mieste, pričom sa spravidla na začiatku boja riadili obrannou taktikou.

Bojový voz s posádkou, ktorá mala presne určenú úlohu, bol najznámejším prvkom, ktorý husitov odlišoval od rytierskych vojsk. K jednému vozu patrili v priemere dvaja strelci z pušiek, štyria až šiesti strelci z kuší, štyria bojovníci s cepmi, štyria kopijníci, dvaja

← Žižka na čele husitského vojska (Jenský kódex)

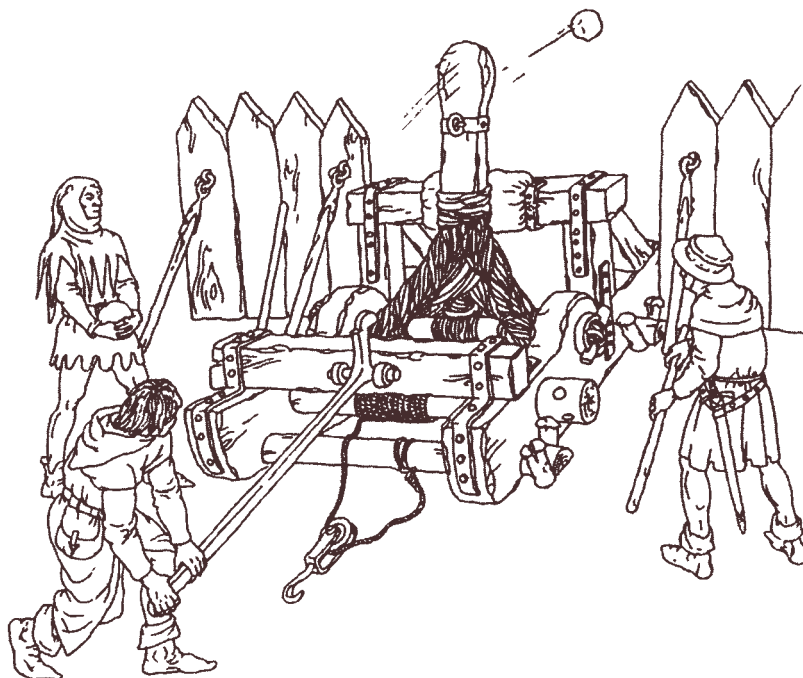
1. vyznavač se nečestuje: omni: saxe nehlada pa "Ino"
všedny mnece proi. a smm bomece a pr. dneprateh.
nauticarte Hslo: Orllichm p. am atugme buak nase

↑ **Praha koncom
15. storočia**
(Weltchronik,
Norimberg 1493)

pavéznici a dvaja vozataji. Desať vozov tvorilo ďalšiu organizačnú jednotku pod velením desiatnika, vyšším stupňom bol „vozový řád“ (vozový poriadok). Aj keď základnú silu husitských vojsk predstavovali pešiáci, i u nich hralo dôležitú úlohu jazdeckto, ktoré oproti rytierskemu bolo pohyblivejšie. Súčasťou husitských vojsk bolo tiež delostrelectvo – na 300 husitských vozov pripadalo niekedy až 40 diel, húfnic a tarasníč. V manévrovaní s bojovými vozmi dosiahli husiti veľké majstrovstvo.

→ **Vrhací stroj
onager**
(Vojenské dějiny
Československa I)

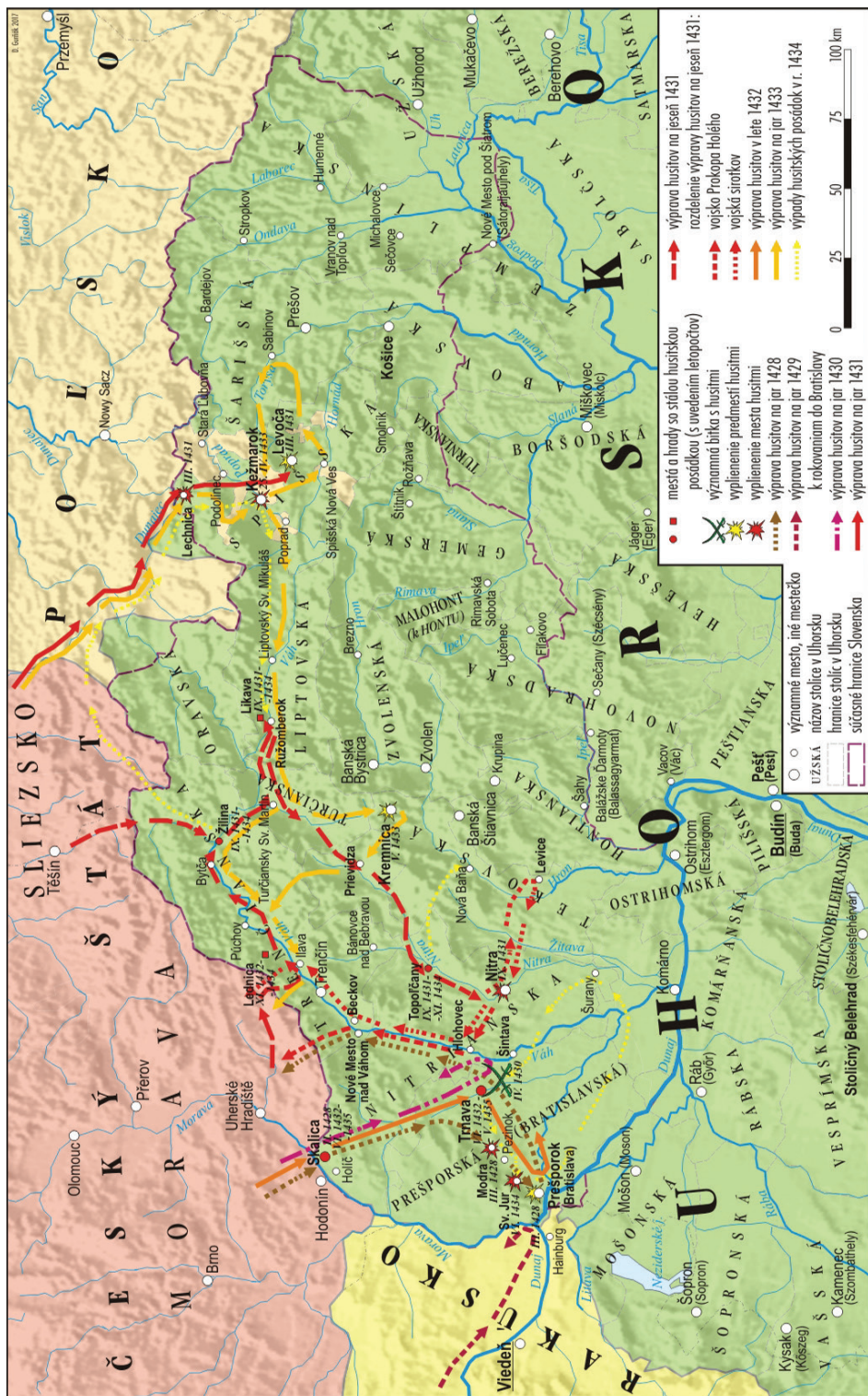
Charakter taktiky husitských vojsk vyplýval z toho, že bojovali prevažne proti križiackym armádam, ktorých hlavnou zbraňou bolo ťažké jazdectvo. Po výbere vhodného miesta, spravidla na vyvýšenine, sa vojsko uzavrelo do vozovej hradby. Len čo sa nepriateľské jazdectvo, čiastočne rozptýlené delostreleckou paľbou, priblížilo k vozovej hradbe, ocitlo sa v paľbe z ručných palných zbraní a kuší. Pokiaľ sa mu podarilo dostať až k vozom a pokúšalo sa preraziť vozovú hradbu, nastúpila proti nemu pešia posádka voza. Keď útok nepriateľa ochabol, husiti prešli do protiútoku. Spoza vozovej hradby vyrazila pechota a jazdectvo, ktoré sa obvykle usilovalo udrieť obchvatom. Tieto vojská väčšinu roka strávili v poľných táboroch a mali kolektívny výcvik. Ten v konečnom dôsledku zohral svoju úlohu v samotnom boji.

Samozrejme, podali sme iba veľmi schematický opis vojenskej taktiky husitov, ktorá bola oveľa mnohostrannejšia, pružnejšia a musela sa prispôsobovať rozličným situáciám. Prostriedky a zbrane, ktoré husiti využívali, ako by sa to zdalo a ako sa to v minulosti zvlášť zvyrazňovalo, však prevažne neboli novotou. S taktickými prvkami, obrannou stratégiou, voľbou terénu, s vozovými hradbami a podobne sa stretávame už dávnejšie aj na území Uhorska. Husiti ich však začali využívať novým spôsobom a prispôbili ich skladbe svojim vojsk.

Pozornosť za hranice českého štátu začali husiti obracať najmä po víťazstvách nad križiackymi vojskami pri Ústí nad Labem roku 1426 a pri Tachove roku 1427. Predovšetkým chceli oplatiť protivníkovi predchádzajúce útoky, demonštrovať svoju silu, ale dôležitým prvkom bolo i získavanie koristi. Z vojenského hľadiska tu určitú úlohu tiež hrala snaha preniesť vojenské akcie mimo územia Čiech a zároveň pacifikovať čo najviac oblastí v blízkosti hraníc. V rokoch 1428 – 1433 husiti podnikli niekoľko výprav aj na územie Slovenska a dokonca tu zanechali trvalé posádky.

Prvú významnejšiu výpravu uskutočnili poľné vojská táboritov (patrili k najradikálnejším stúpencom husitstva a svoje pomenovanie dostali od ich centra Tábor) pod velením Prokopa Holého, ďalej vojská sirotkov (tvorili v husitskom hnutí stredný prúd, pomenovanie dostali po smrti Jána Žižku) pod velením Prokúpk a vojská Pražanov, posilnených moravskými oddielmi Jána Tovačovského, začiatkom februára 1428.

Prokop Holý, nazývaný tiež Veľký, sa po smrti Jána Žižku stal najvýznamnejšou osobnosťou husitského hnutia. Bol nielen obratným diplomatom, ktorý dokázal zjednotiť vnútorné, medzi sebou súperiace skupiny táborského a sirotského bratstva, ale aj

↑ Vpády husitov na územie Uhorska v rokoch 1428 – 1435